

ДОРОСЛА
СЕРІЯ

МАРГЕРІТ
ДЮРАС

коханець

愛

МАРГЕРІТ ДЮРАС
К О Х А Н Е Ц Ь

M A R G U E R I T
D U R A S

l ' a m a n t

У «Дорослій серії»
(«А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА-проза»
та «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА-поезія»),
публікуватимуться найкращі твори
сучасної літератури — української і зарубіжної.

МАРГЕРІТ
ДЮРАС

КОХАНЕЦЬ

Переклав з французької
Роман Осадчук
за редакцією
Ігоря Березовського

ЛІТРЕС

ББК 84.4 ФРА
Д 97

Маргеріт Дюрас
КОХАНЕЦЬ

© 1984 by Les Editions de Minuit
Переклад з французької © Роман Осадчук
за редакцією І. Березовського, 2009

Видання українською мовою:
«А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2009
Обкладинка, дизайн: Галя Букша

Ексклюзивне право на видання цієї книжки
українською мовою належить «Видавництву
Івана Малковича «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА».
Видання здійснене в рамках Програми сприяння
видавничій справі «Сковорода» Посольства
Франції в Україні та Міністерства
закордонних справ Франції.

Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»:
Свідоцтво: серія ДК, № 759 від 2.01.2002
Адреса: 01004, Київ, вул.Басейна, 1/2
Е-mail: ivan@ababa.kiev.ua
Поліграфія: Білоцерківська КФ. Зам. 9-76

ISBN 978-966-7047-77-1

www.ababahalamaha.com.ua
www.ababagalamaga.com.ua

Брюно Нюітenu

Якось, тоді я вже була в літах, у холі одного громадського закладу до мене підійшов чоловік. Він відрекомендувався й сказав: «Я знаю вас віддавна. Всі кажуть, що ви були красунею в юності, я ж прийшов сказати, що, як на мене, зараз ви вродливіша, замолоду ваше обличчя юної дівчини я любив менше, ніж те, яке ви маєте тепер, таке спустошене».

Я часто згадую той образ, який бачу лише я сама і про який нікому ніколи не говорила. Так він і стоїть переді мною, безмовний, чарівливий. Цей свій образ я люблю понад усі інші, у ньому я впізнаю себе і захоплююсь ним.

Дуже швидко в моєму житті усе стало надто пізно. У вісімнадцять років уже було надто пізно. З вісімнадцяти до двадцяти п'яти з моїм обличчям робилося

щось несусвітнє. У вісімнадцять я постаріла. Не знаю, може, це так з усіма, ніколи не цікавилась. Здається, хтось казав мені, що іноді час вражає людей у найюніші, найсвятковіші роки життя. Моє старіння було brutальне. Я бачила, як воно одну за одною захоплює мої риси, порушує зв'язок між ними, як очі стають більші, погляд — сумніший, рот — категоричніший, чоло позначають глибокі зморшки. Не можу сказати, що мене це лякало — навпаки, я спостерігала старіння мого обличчя, ніби читала захоплюючу книжку. Я знала, завжди знала, що з часом старіння уповільниться і набуде свого звичайного плину. Знайомі, що бачили мене сімнадцятилітньою під час подорожі до Франції, були вражені, побачивши мене через два роки, коли мені виповнилося дев'ятнадцять. Оце нове обличчя я, власне, й зберегла. Воно стало моїм обличчям. Звичайно, воно ще постаріло, але менше, ніж могло б. Моє обличчя порізане сухими глибокими зморшками, шкіра пошерхла. Воно не зносилося, як деякі обличчя з тонкими рисами, зруйнована тільки його порода. У мене обличчя зруйноване.

У той час, про який я вам розповідаю, мені було п'ятнадцять з половиною.

Пором переправляється через Меконг.

Ця картина стоїть переді мною протягом усієї переправи через річку.

Мені п'ятнадцять з половиною, і я живу в краю, де немає пір року, де завжди одна — спекотна, одноманітна — пора, я живу в гарячій зоні землі, де немає весни, немає оновлення.

Я в державному пансіоні в Сайгоні. У цьому пансіоні я сплю і їм, а на заняття їду в французький ліцей. Моя мати, вчителька, хоче, щоб її донечка потім пішла до гімназії. Тобі треба здобути середню освіту. Але те, що було достатньо для неї, уже замало для її доньки. Гімназія, а потім посада викладача математики. З перших класів школи я постійно чула цей лейтмотив. Я ніколи й не уявляла, що мені вдасться уникнути посади викладача математики, я була щаслива, що дозволяла мамі на це сподіватися. День у день я бачила, як вона планує майбутнє для своїх дітей і для себе. Коли вона вже не могла більше будувати грандіозних планів стосовно своїх синів, то стала плекати інші — майбутнє, шите білими нитками, проте ці нові плани виконували свою функцію, вони закорковували для неї час. Пам'ятаю, вона говорила про бухгалтерські курси для мого молодшого брата. При Загальній школі, щороку, для будь-якого рівня. Треба надолужувати втрачений час, казала мати. Це тривало три дні, ніколи не тривало чотири, ніколи. Ніколи. Потім ми переїжджали, і розмови про Загальну школу припинялися. На но-

вому місці все починалося заново. Мати трималася десять років. Нічого не могло її зламати. Молодший брат став дрібним бухгалтером у Сайгоні. Школи Віоле¹ у колоніях не було, тому старшому братові довелося покинути нас і поїхати до Франції. Він жив там протягом кількох років, відвідуючи школу Віоле. Але він там не вчився. Гадаю, мама знала про це, її не проведеш. Та в неї не було вибору, цього сина треба було відокремити від двох інших дітей. Упродовж кількох років він випав з родинного кола. Саме за час його відсутності мати купила концесію. Жахлива авантюра. Для нас, дітей, що залишилися, ще жахливішим за це могло бути хіба що постійне чигання під вікнами якогось дитячого вбивці, або ж ніч мисливця².

Мені часто казали: ти провела дитинство під надто яскравим сонцем. Але я так не думаю. Казали також: діти, які виростають у злиднях, рано починають задумуватися про невідворотне. Але ні, і це не зовсім так. Діти-старці, опухлі від голоду — так, але ми — ні, ми не знали голоду, ми були білі діти: нам було

¹ Школа Віоле — вищий привілейований навчальний заклад у Франції. (Тут і далі прим. перекладача).

² Убивця дітей та ніч мисливця — натяк на відомий фільм Чарльза Лафтона «Ніч мисливця» за однойменним романом Девіса Грубба.

соромно, що іноді доводилося продавати свої меблі, але ми не голодували, у нас був хлопчик-служка, і їли ми — так, треба зізнатися, що іноді ми їли всяку гидоту — жилаве м'ясо трясогузок чи й кайманчиків, але цю гидоту варив і подавав на стіл служка, і ми часом навіть відмовлялися їсти, ми могли дозволити собі таку розкіш — відмовитися від їди. Ні, коли мені було вісімнадцять, сталося щось таке, що спотворило моє обличчя саме таким чином. Це, очевидно, відбулося вночі. Я боялася себе, боялася Бога. Удень я боялася не так, і смерть видавалася не така страшна. Але страх не полишав мене. Я хотіла вбити мого старшого брата, так, я хотіла його вбити, аби хоч раз у житті взяти над ним гору, а тоді дивитися, як він помирає. Я повинна була відібрати в матері об'єкт її любові, покарати її за те, що вона любила його так навіжено і намарно, а головне, гадаю, щоб порятувати молодшого брата, так, мого молодшого брата, моє дитятко, порятувати від гніту чужого життя, від якогось аж занадтого життя старшого брата, що не давало жити молодшому, від тієї чорної вуалі, що накидалася на білий день, переступити закон, проголошений старшим братом — тваринний закон, уособлений у людині, що перетворювала кожен мить існування молодшого брата на суцільне жахіття, на страх перед життям. Зрештою, той страх дістався до його серця і вбив хлопчика.

Я й раніше чимало писала про свою сім'ю, але тоді і мати, і брати були ще живі, і я лише мимохіть писала про деякі речі, ніколи не переходячи до суті.

Історії мого життя не існує. Її просто немає. Ніколи не було відправної точки. Нема й життєвого шляху, жодної чіткої лінії. Лише розлогі місця, з ілюзією, мовби там хтось був, але це неправда, нема там нікого. Я вже більш-менш описала історію моєї юності, точніше, її невеличкого фрагменту, тож за ним можна про щось здогадатися — звісно, я маю на увазі той епізод — переправу через річку. Те, що я роблю тепер, — ніби й те саме, а ніби й інше. Раніше я говорила про світлі періоди, точніше — осяйні періоди моєї юності. А тепер говорю про все потайне — про певні факти, почуття, події, які я досі замовчувала. Коли я почала писати, моє середовище спонукало мене до сором'язливості. Письменницька праця тоді означала ще й моральність. А писати тепер, мені здається, найчастіше не означає нічого.

Іноді я відчуваю: писання — ніщо, коли це тільки пусте бубоніння на вітер, якщо воно не поєднує всі речі в одному. Коли цього нема, тоді це не більше, ніж реклама свого життя. Та найчастіше я не задумуюся, я бачу простір, абсолютно відкритий, без усяких стін, де все, що я написала, не має де сховатися, і коли це прочитають, оголиться вся його враз-

ливість, навіть недоречність, але далі я про це не думаю.

Тепер я бачу: у ранній юності, коли мені було вісімнадцять, навіть п'ятнадцять, моє обличчя вже обіцяло стати таким, яким стало у зрілому віці, коли я випивала. Алкоголь виконав функцію, яку не виконав Господь Бог, так само, як і функцію вбити мене, чи, точніше, вбивати. Це постаріле обличчя я мала ще до алкоголю. Алкоголь тільки закріпив ці риси. Так, ніби в мені заचाївся якийсь порок — я це знала, — але, на диво, рано. Так само чаїлося в мені і плотське бажання. У п'ятнадцять років на моєму лиці читалася чуттєвість, хоч я й не знала плотської втіхи. Той вираз обличчя не можна було сховати. Навіть моя мати це помічала. Бачили й мої брати. Ось так усе для мене й почалося — з цього надто примітного, втомленого обличчя, з отих синців під очима — обличчя склалося передчасно, до *пізнання*.

Мені п'ятнадцять з половиною. Переправа через річку. Коли я повертаюся до Сайгона, це для мене як ціла подорож, особливо коли я їду автобусом. А того ранку я сіла в автобус у Садеку, де моя мати працює директоркою школи для дівчаток. Закінчуються шкільні вакації, уже не пам'ятаю які. Я провела їх у маленькому будиночку при школі, там мешкає моя

мати. І ось я повертаюся до свого пансіону в Сайгоні. Автобус для місцевих мешканців відходить з базарної площі Садека. Як завжди, мене проводить мати, вона передає мене водієві — вона завжди довіряє мене водіям автобусів до Сайгона на випадок аварії, пожежі, згвалтування, нападу піратів, катастрофи на поромі. Як завжди, водій садовить мене спереду, поруч з собою — тут місце для білих пасажирів.

Саме під час подорожі формується цей образ. Він міг би стати не такий розмитий. Міг би існувати на фото, хтось міг сфотографувати дівчину, як, зрештою, фотографували її за інших обставин. Але такої світлини нема. З якого дива комусь прийшло б у голову її фотографувати? Якби хтось міг передбачити, яку важливу роль відіграє в моєму житті ця подорож, ця переправа через річку! Але тоді про це ніхто нічого не знав. Ніхто, крім Бога. Ось чому того образу — а інакше й бути не могло — просто не існує. Його пропустили. Забули. Не виокремили, не відібрали. І саме тому він такий безцінний: він втілює у собі абсолют і сам його, власне, творить.

Отже, я перетинаю один з рукавів Меконга на поромі, що курсує між Садеком і Вінглонгом серед широкої болотистої рисової долини, — це південна частина Кохінхіна, Долина Птахів.

Я виходжу з автобуса. Іду до парапету. Дивлюся на річку. Іноді мати мені каже, що я за все життя ніколи більше не побачу таких красивих річок, як тут, таких великих, таких диких, як Меконг зі своїми рукавами, що біжать до океану, щоб навіки пропасти у прозорих безоднях. На цій рівнині, що тягнеться, скільки сягає око, потоки надзвичайно швидкі, мовби земля нахилилася.

Коли автобус виїжджає на пором, я завжди виходжу, навіть уночі, бо мені страшно, що не витримають канати і нас знесе в море. Серед шаленої течії я мовби спостерігаю останні миті свого життя. Така течія може змести все — камінь, вежу, ціле місто. Вітер, який дме в утробі ріки. Навіжений вітер.

На мені шовкова сукня, доволі зношена, майже прозора. Раніше цю сукню носила моя мати, але вона перестала її одягати — сукня видалась їй надто світла — і віддала мені. Сукня без рукавів, з глибоким декольте. Вона блякло-жовтуватого кольору — такими стають усі зношені шовкові речі. Це сукня, яку я пам'ятаю. Я завжди вважала, що вона мені дуже личить. Талію я підперезала шкіряним паском, що належить котромусь із моїх братів. Не можу пригадати взуття, яке носила в ті роки, пам'ятаю тільки деякі сукні. Здається, переважно я ходила в полотняних сандалях на босу ногу. Це було ще до ліцею

в Сайгоні. Відтоді я, звичайно, ходила в туфлях. Того дня, швидше за все, я мала на собі знамениті туфельки із золотої парчі на високому підборі. Не уявляю нічого іншого, що б я могла тоді взути. Мати купила їх на розпродажі уцінених речей. Я взуваю ці золочені туфельки, коли збираюся до ліцею. Так, я ходжу в ліцей у вечірніх туфлях, прикрашених стразами. Мені так хочеться. Я подобаюся собі лише в цих туфлях, навіть тепер вони мені подобаються; такі високі закаблуки у мене вперше в житті, туфлі чудові, вони затьмарили все інше взуття, яке з'явилося після них, навіть оті білі полотняні сандалі на низькому підборі, у яких так зручно було бігати й гратися.

Але того дня не взуття робить поставу дівчинки такою незвичайною, неймовірною. Того дня дівчинка має на собі чоловічий капелюх з плоскими крисами, з гнучкого фетру кольору трояндового дерева, з широкою чорною стрічкою.

Двозначність її образу закладена саме в цьому капелюсі.

Уже й не пригадаю, як він до мене потрапив. Навіть не уявляю, хто мені його міг подарувати. Здається, його купила мама, і, здається, на моє прохання. Єдине, що знаю напевне: на дешевому розпродажі. Як пояснити таку покупку? Ні жінки, ні дівчата в колоніях не наділи б у той час чоловічий

фетровий капелюх. А місцеві тим паче. Гадаю, ось як це було: я приміряла той капелюх просто так, знічев'я, заради сміху, глянула в дзеркало, що висіло в крамничці, й побачила, що під чоловічим капелюхом моє обличчя і тендітна підліткова фігура враз перемінилися, перестали бути прикрими недоліками природи, а навпаки — зробилися чудовими дарами, вибором душі. Я раптом зрозуміла, що вони бажані. Я мовби побачила себе збоку — незнайомку, що відкрита кожному, відкрита всім поглядам — у містах, на дорогах, і, головне, — бажану. Я беру капелюха, я більше з ним не розлучаюсь, я його маю, я вся належу йому, я носитиму його завжди. Із тувельками, напевне, було щось подібне, але вже після капелюха. Вони суперечать капелюхові, але й капелюх суперечить дитячій фігурці, а отже, вони мені пасують. Я більше з ними не розлучаюсь, тепер я всюди ходжу в цих тувельках і в цьому капелюсі — за будь-якої погоди, за будь-якої нагоди, я йду в них містом.

Я знайшла фотографію мого сина у двадцять років. Він у Каліфорнії з Ерікою та Елізабет Леннар, своїми приятельками. Він такий худючий, що його можна сприйняти за угандійця, тільки білого. У нього трохи зверхня посмішка — здається, він насміхається з усього і всіх. Він хоче скидатися на молодого волоцюгу. Він подобається собі у цій ролі, у цій

витівці — худий, небагатий, довготелесий. Саме ця фотографія стоїть найближче до тієї, що ніколи не була зроблена — з дівчиною на поромі.

А ось і та, що купила мені той рожевий капелюшок з пласкими крисами й широкою чорною стрічкою, це вона — жінка зі старої фотографії, моя мати. Тут вона більше подібна на себе, ніж на пізніших фото. Двір нашого будинку на Малому озері Ханоя. Ми разом, вона і ми, її діти. Мені чотири роки. Мати стоїть у центрі. Я бачу, як вона напружено тримається, не усміхається, так, ніби чекає, коли вже нарешті сфотографують. За її виснаженим обличчям, за якоюсь розхристаністю одягу, за її сонливим поглядом я пригадую, що було спекотно, що вона стомлена, що їй тоскно. І саме за тим, як одягнені ми, діти, який у нас нещасний вигляд, я розумію: мати в черговий раз перебуває у тому своєму стані. Це траплялося з нею нерідко, і ми вже тоді, в дитинстві, бачили ці ознаки — їх добре видно на фото. Вони з'являлися несподівано — мати мовби раптово знесилювалась і не могла нас ані мити, ані одягати, а часом навіть і годувати. Повна байдужість до життя протягом цілого дня. Іноді це тривало довше, а іноді до ночі минало. Я мала щастя мати обезнадієну матір. Її безнадія була така глибока, що навіть яскраві буденні радощі не могли її цілковито розвіяти. Чого я

точно ніколи не дізнаюся, — то це того, з яких саме причин вона покидала нас у такий спосіб. Можливо, тепер справа в тому, що вона впоролася цю дурницю: купила будинок — ось він, на фотографії, — абсолютно нам непотрібний, адже батько був уже тяжко хворий, він помре за кілька місяців. Чи, можливо, їй сказали, що вона теж має ту саму хворобу, від якої помирає батько? Судячи з дати, може, й так. Я не знаю, та вона, напевно, й сама не знала природи тієї раптової безнадії, що спалахувала в ній. Може, то згасання батька, може, згасання ще одного дня? розчарування шлюбом? дітьми? чи всім на світі?

Це повторювалося щодня. Я добре пам'ятаю. Щодня — брутально, раптово накочувався цей відчай. А коли наростання зашкалювало, їй просто не хотілося нічого, чи хотілося спати, чи, навпаки, хотілося купити будинок, кудись переїхати, або вона просто була в кепському гуморі чи пригнічена, а часом поводитися, мов королева — дарувала все, що просили, приймала все, що дарували — цей будинок на Малому озері (не зрозуміло, навіщо він нам, адже батько вмирає), чи цей капелюх з плоскими крисами (дівчатко так його хотіло!), чи ці золоті туфельки, або щось таке інше. Або нічого, або спати, вмерти.

Я ніколи не бачила фільму, де індіанки носять

такі самі капелюхи з пласкими крисами і коси, що спадають на груди. Того дня я теж заплела коси, але не зашпилила їх, як звичайно. Однак вони не такі, як у фільмі. Дві довгі коси, що спадають на груди, як у тих індіанок, яких я ніколи не бачила, проте це дитячі коси. Отримавши капелюха, я перестала зашпилювати волосся — так зручніше. Тепер я з силою стягую його, зачісую назад і пригладжую, щоб не витикалося. Щовечора я розчісуюся і перед сном переплітаю коси — так мене навчила мати. Волосся важке, воно кучерявиться, розчісувати його боляче; ця мідно-золотава маса сягає до пояса. Мені часто кажуть: волосся — найгарніше, що в тебе є, і я розумію це в тому сенсі, що я негарна. Я обітну це своє розкішне волосся у двадцять три роки, в Парижі, п'ять років потому, як залишу матір. Я сказала: обтинайте. І він обтяв. За одним махом. Я відчула, як холодні ножиці ковзнули по шиї. Волосся впало на підлогу. Мене запитали, чи не хочу я його забрати, запропонували загорнути. Я відмовилась. Відтоді ніхто не казав, що в мене гарне волосся, тобто ніхто більше цього не підкреслював так, як тоді, коли я його ще не обтяла. Опісля зазвичай казали: у неї милий погляд. І приємна усмішка.

Ось гляньте: на поромі я ще маю коси. П'ятнадцять з половиною. Я вже малююся. І користуюся кремом

«Токалон» — намагаюся приховати ластовиння на щоках, під очима. Поверх крему накладаю пудру тілесної барви марки «Губіган». Це мамина пудра, вона вживає її, коли йде на вечори в Головне управління. Того дня я нафарбувала губи темно-вишневою помадою. Не пам'ятаю, де я її взяла, можливо, Гелен Лагонель поцупила її для мене в своїй матері, не знаю. Я не вживаю парфумів — у нас є тільки Колонська вода і мило «Пальмолів».

На поромі, поряд з автобусом, — великий чорний лімузин з водієм у білій бавовняній лівреї. Так, це велике, подібне на похоронне, авто з моїх пізніших книжок. Це «Морріс Леон-Болле». Чорна «Лянчія» французького посла в Калькутті ще не в'їхала в літературу.

Між водієм та власником авта — скляна перегородка, що підіймається і опускається. Є ще відкидні сидіння. Там просторо, як у кімнаті.

У лімузині сидить елегантний чоловік і дивиться на мене. Він не європеєць. Хоча одягнений по-європейському, на ньому костюм з легкого світлого шовку, як у банкірів Сайгона. Він не зводить з мене погляду. Я вже звикла, що на мене дивляться. У колоніях завжди дивляться на білих, навіть на дванадцяти-

річних дівчаток. Останні три роки я зауважую, що на мене на вулицях стали дивитися й білі мужчини, а матеріні друзі чемно пропонують мені зайти до них на чай, коли їхні жінки грають у теніс у спортивному клубі.

Я могла б помилятися, вирішити, що я гарна, як ті вродливі жінки, на яких зупиняють погляди, адже на мене справді часто задивлялися. Але я знаю, що справа тут не в красі, а в іншому. Можливо, це особливий дар: я здаюся такою, якою хочу, якщо треба — то й гарною теж, гарною й милою, милою, наприклад, для родини, тільки для родини і все, я завжди можу зробитися такою, якою мене хочуть. І вірю, що це справді я. Вірю, що я теж чарівна. І щойно я починаю в це вірити, як воно постає правдою для того, хто на мене дивиться і хоче, щоб я була на його смак, я знаю й про це. Я можу бути чарівна навіть тоді, коли мене переслідує думка про смерть мого брата. Смерть з єдиною співучасницею — моєю матір'ю. Я кажу «чарівна», бо так говорили дорослі при мені в дитинстві.

Я вже не дитина. Я дещо знаю. Знаю, що жінку роблять гарнішою не сукні, не печеність, не дорога косметика, не вишуканість, і не ціна вбрання. Знаю, що суть у чомусь іншому. Але в чому — не знаю.

Тільки знаю, що вона не там, де її шукають жінки. Я спостерігаю за жінками на вулицях Сайгона, у факторіях серед джунглів. Серед них є дуже гарні, дуже білі, вони докладають неймовірних зусиль, дбаючи про свою красу, особливо ті, у факторіях. Вони нічого не роблять, займаються лише собою, бережуть себе для Європи, для коханців, для відпочинку в Італії, для довгих вакацій на шість місяців кожні три роки, коли вони зможуть нарешті розповідати знайомим про те, як їм тут живеться, про це особливе колоніальне існування, про те, як тут працюється, про своїх таких удатних служок-боїв, про буйну рослинність, про пороми, про оті білі вілли, такі великі, що в них можна заблукати, і в яких мешкають функціонери з найвіддаленіших факторій. Жінки чекають. Марно чепуряться. Вдивляються в дзеркала. У напівтемряві білих вілл вони розглядають себе на потім, гадаючи, що їхнє життя — роман, вони вже мають повні шафи суконь і не знають, що з ними робити, вони нанизують сукні на вішаки, одну за одною, як на вервечку часу — довгі-предовгі дні чекання. Деякі божеволіють. Деяких покинули заради молодої прислуги, яка завжди мовчить. Покинуті. Слівце ляскає дзвінко, як ляпас. Деякі накладають на себе руки.

Цей безкінечний замах жінок на самих себе завжди мене дивував, я знала, у чому їхня помилка.

Тут не йшлося про те, щоб викликати бажання.

Воно в жінці або є, або його немає. Бажання бачиш або з першого погляду, або розумієш, що його нема і ніколи не було. Воно або передбачає, власне, сексуальні стосунки, або німує. І це теж прийшло до мене ще до *пізнання*.

Одна лиш Гелена Лагонель уникла помилки. Вона назавжди застрягла в дитинстві.

Я довго не мала власних суконь. Мої сукні були мішкуваті, перекроєні зі старих суконь моєї матері, теж мішкуватих. Окрім тих, що пошила мені До. До — це гувернантка. Вона не покине мою матір, навіть коли та повернеться до Франції, навіть коли в Садеку мій старший брат спробує її згвалтувати у будиночку при школі, і навіть, коли матері нічим буде їй платити. До виховувалася у монашій місії; вона вишиває, робить плісе, шиє так, як не шиють уже декілька століть — тоненькими, як волосини, голками. Оскільки вона вишиває, мати дає їй вишивати простирадла. Оскільки вона робить плісе, моя мати доручає їй шити для мене плісіровані сукні, сукні з оборками, та вони все одно висять на мені, як мішок, вони мають застарілий фасон, завжди дитячий, дві групи складок спереду і заокруглений комірець, або декоративні вставки в спідниці, або навскісні рюші, щоб мало вигляд як «от кутюр». І я ношу ці сукні, наче

підперезані мішки, пасок спотворює їх остаточно, і їм немає зносу, вони вічні.

П'ятнадцять з половиною років. Тіло тоненьке, майже кволе, груди ще дитячі, на обличчі блідо-рожеві рум'яна, а на губах помада. І потім цей одяг, з якого можна кепкувати, проте ніхто не сміявся. Я добре бачу, що в моєму образі уже все є. Все є, але гра ще не зіграна, я бачу це по очах, по очах уже можна все бачити. Я хочу писати. Я вже сказала матері: єдине, чого я хочу, — це писати. Спершу вона не відповіла. А потім запитала: що писати? Книги, романи, кажу я. Вона строго відповідає: витримаєш випускний екзамен на місце математички, тоді пиши, якщо захочеш, це вже мене не обходитиме. Вона — проти, це — не гідне заняття, це не робота. Так, це забавка, скаже вона мені згодом: дитячі витребеньки.

Дівчинка в фетровім капелюсі стоїть у лимонному відблиску ріки, стоїть сама на палубі порома, спершись на поруччя. Чоловічий капелюх заливає рожевим усю сцену. Це єдиний колір. У туманному сонці ріки, пекучому сонці, береги розмиті, здається, ріка сягає небокраю. Вона плине мовчки, жодного шуму, як кров у тілі. Над водою ані вітерцю. Двигун порома — єдиний звук у цій сцені, шум старого латаного двигуна із затопленим шатуном. Час від часу легкими

поривами — відлуння голосів. А потім — гавкіт собак, звідусіль: з-за туману, з кожного села. Дівчинка знає цього поромника з дитинства. Поромник усміхається до неї, питає, як справи у пані директорки. Каже, що часто бачить, як вона переправляється вечорами, коли їде в Камбоджу до своєї концесії. У мами все добре, каже мала. Довкола порома — вода, швидкоплинна ріка, налита по вінця берегів, вона перетинає стоячі заплави рисових полів, але їхні води не змішуються. Ріка несе все, що трапилось їй на шляху з Тонлесапа, камбоджійського пралісу: солом'яні халупки, дерева, обгорілі головешки, мертвих птахів, собак, тигрів, буйволів, потопельників, приманки на рибу, і ще бозна-що, і острівці водяних гіацинтів — усе рине до Тихого океану, і не встигає навіть потонути, усе підхоплене глибоким, запаморочливим виром внутрішньої течії, усе зависає на поверхні потужного плину.

Я відповіла їй: єдине, чого я хочу в житті, — писати, тільки писати, і більше нічого. Знаю: вона — ревнує. Жодної відповіді, швидкий погляд, який вона одразу ж відведе вбік, легенько стене плечима, ніколи не забуду. Я піду від неї перша. Та мине ще декілька років, перш ніж вона втратить мене остаточно, втратить свою дівчинку, доню. За синів нема чого боятися. Але доня одного чудового дня піде, зуміє вирватись, і мати це знає. Найкраща з французької мови.

Директор гімназії каже: ваша донька, пані, найкраща з французької мови. Мама у відповідь ані слова, вона не втішена, адже це не сини найкращі з французької, яка прикрість, і моя мати, моя люба матінка, питає: а з математики? Їй кажуть: поки що цього не скажеш, але це прийде. Мати знову питає: коли? Їй відповідають: коли вона сама захоче, пані.

Моя мама, моя люба матінка, яка вона неймовірно смішна у своїх бавовняних панчохах, церованих До, навіть тут, у тропіках, вона носить панчохи, щоб бути справжньою пані директоркою школи; а ті її жалюгідні сукні, безформні, шиті-перешиті До, мати мовби щойно покинула свою рідну ферму в Піккардії, де в неї повно кузинок і де вона зношує сукні доценту, бо вважає, що все в житті треба заробити, все; а туфлі, її туфлі настільки стоптані, що їй незручно ходити, вона ступає якимось боком, її волосся зібране й закручене в шиньйон, як у китайки, нам соромно за неї, мені соромно за неї на вулиці перед гімназією, коли вона під'їжджає на своєму Б-12, і всі при вході дивляться на неї, всі, а вона ніколи нічого не помічає, ніколи, хоч посади її під замок, хоч побий, хоч убий. Вона дивиться на мене й каже: можливо, колись ти виберешся звідси. Це її ідея-фікс. Денна і нічна. Не важливо, чи ти чогось досягнеш, важливо вибратися звідти, де ти є.

Коли мати приходять до тями, коли виринає з відчаю, вона помічає мій чоловічий капелюх і золочені туфельки. Питає мене, що це має означати. Я кажу: нічого. Вона дивиться на мене, це їй подобається, вона усміхається. Каже: тобі личить, ти зразу так змінилася. Вона не питає, хто це купив, бо розуміє: хто ж, як не вона? Знає, що здатна на таке, коли на неї знаходить — я про це вже казала, — тоді в неї можна випросити все, чого забажаєш, і вона не відмовить. Я кажу їй: зовсім недорого, ну, що ти. Вона питає: де це? Кажу: на розпродажі уцінених товарів на вулиці Катіна. Вона дивиться на мене із симпатією. Дівчинка має добру фантазію, думає вона, це добра ознака; це ж треба — придумати так одягтися. Вона не лише не забороняє цю мою клоунату, цю недоречність, вона, сама одягнена в сіре, наче вдова, наче колишня черниця, в душі навіть схвалює цю недоречність.

Від наших злиднів нікуди не дінешся, про них нагадує і цей чоловічий капелюх — ми ж майже бідуюмо, і не важливо, яким шляхом гроші прийдуть у наш дім. Навколо неї пустеля. Її сини — це пустеля, від них годі чогось сподіватися, як із солончаків, — викинуті на вітер гроші, на них можна ставити хрест. Лишається оце дівчатко, воно росте, і, можливо, колись завдяки їй у домі з'являться гроші. Хтозна, але, напевне, саме тому мати дозволяє своїй дівчинці

виходити на люди в цьому вбранні маленької повії. І саме тому дівчинка вже розуміє, що ту увагу, яку вона викликає, добре було б використати для здобуття грошей. Через те мати й посміхається.

Коли дівчинка захоче грошей, мати їй не перечитиме. Дитя скаже: я попросила в нього п'ятсот піастрів, щоб повернутися до Франції. Мати скаже: так, на ці гроші ти зможеш влаштуватися в Парижі, п'ятсот піастрів — це саме те, що треба. Дівчинка знає, що робить, мати й сама порадила б їй так вчинити, якби наважилась, якби вистачило сили, якби біль від тієї думки не мордував її з дня на день, аж до виснаження.

Чомусь не можу згадати, що саме в книжках про моє дитинство я намагалася оминати, а про що сказала; здається, я писала, як ми всі любили матір, але не знаю, чи казала, як ми її ненавиділи, як ми всі любилися, але й відчували ненависть, таку жахливу, і ця історія руйнації й смерті — історія нашої родини, де завжди жили любов і ненависть, і я ще не можу це все осягти, істина залишається недоступна, вона ховається десь у найдальшому куточку мого єства, сліпа, як новонароджене немовля. Десь там, за її порогом, починається мовчання. Повільна робота на все життя — вслухатися в мовчання. Ті одержимі

діти так і стоять переді мною, але я їй досі не можу наблизитись до таємниці. Я все життя думала, що пишу, але не писала, думала, що люблю, але не любила, усе своє життя я тільки ждала перед зачиненими дверима.

Того дня, коли я перепливаю на поромі через Меконґ, того дня з чорним лімузином, мати ще не відмовилась від своєї концесії на дамбі. Час від часу ми ще буваємо там, як і раніше, втрюх: виїжджаємо поночі і проводимо там кілька днів. Сидимо на веранді бунгало обличчям до Сіамського хребта. Потім їдемо назад. Їй нічого там робити, але вона повертається туди знову і знову. Ми з молодшим братом сидимо на веранді поруч з нею, дивимося на ліс. Ми вже великі, вже не купаємось у струмку, не граємося в полювання на чорну пантеру серед боліт у гирлі річки, ми вже не ходимо ані в ліс, ані в села, де вирощують перець. Довкола теж усі повиростали. Не видно вже дітей — ні на буйволах, ні деінде. Нас теж охопило якесь дивне відчуття, ми занурились у в'язку повільність, як і мати. Ми нічого не навчилися, окрім того, щоб дивитися на ліс, чекати і плакати. Долішні землі остаточно втрачено, наймити обробляють горішні ділянки, ми залишаємо їм урожай рису, і вони живуть тут, не одержуючи платні, але в добротних солом'яних хижах, які розпорядилася спорудити для

них моя мама. Вони люблять нас, так, ніби ми члени їхніх родин, вони вдають, що охороняють бунгало, і таки справді його охороняють. Старий посуд ще цілий. Прогнилий від дощів дах усе більше просідає. Але меблі начищені. Та й форма бунгало не змінилася — бездоганна, як намальована, його видно навіть з дороги. Двері щодня відчиняють, щоб вітерець підсушував деревину. Надвечір їх зачиняють, щоб у дім не забрели собаки чи контрабандисти, що ховаються в горах.

Отже, як бачите, з тим багатим мужчиною в чорнім лімузині я познайомилася не в кафетерії в Реамі, як я колись написала, а два-три роки потому, коли ми втратили концесію, на поромі, того дня, про який я розповідаю, під гарячим сонцем, просіяним через серпанок туману.

Через півтора року після цієї зустрічі мати повернеться з нами до Франції. Вона продасть усі меблі. І востаннє піде на дамбу. Сяде на веранді обличчям до призахідного сонця і востаннє погляне на Сіам, востаннє, більше цього не буде, навіть коли вона знову покине Францію, коли знову змінить думку і повернеться в Індокитай, щоб вийти на пенсію в Сайгоні, вона більше ніколи не піде до підніжжя цієї гори, до цього жовто-зеленого неба над лісом.

Так, я маю тут додати, що під старість мати знову почала працювати. Заснувала школу французької мови — «Нову Французьку школу», що дало змогу їй частково оплачувати моє навчання і до кінця своїх днів утримувати старшого сина.

Молодший брат помер — згорів за три дні від бронхопневмонії, серце не витримало. Саме тоді я покинула свою матір. То було під час японської окупації. Того дня все скінчилося. Я більше ніколи не запитувала в неї про наше дитинство, про неї. Для мене вона померла разом з моїм молодшим братом. І старший брат теж. Я так і не змогла здолати жах, який вони раптом на мене навіяли. Вони стали мені байдужі. Відтоді я нічого про них не знаю. Поняття не маю, як їй вдалося сплатити борги родині Шетті. Просто одного дня вони більше не прийшли. Я так і бачу, як вони сидять у нашій маленькій вітальні в Садеку, у білих запиналах, нічого не говорять і сидять так місяцями, роками. Чути, як плаче матір, обзиває їх, вона в своїй кімнаті, вона не хоче виходити, кричить, щоб їй дали спокій, вони глухі, спокійні, усмінені, і не йдуть. А одного чудового дня їх наче вітром здуло. І мати, і обоє братів уже померли. Згадувати також надто пізно. Я не люблю їх більше. Не знаю навіть, чи й любила колись. Я покинула їх назавжди. Не пам'ятаю ані запаху її шкіри, ані кольору очей.

Не пам'ятаю голосу матері, хіба тільки одне — ніжність і вечірня втома в її голосі. Сміх, його я вже теж не чую — ні сміху, ані крику. Кінець. Не пам'ятаю нічого. Ось чому мені так легко тепер про неї писати, так розлого, так розкуто: вона просто перетворилася на мій звичайний почерк.

Мати жила в Сайгоні з 1932 до 1949 року. В грудні 1942 року помер мій молодший брат. Вона вже не могла зрушити з місця. Вона казала, що залишилася там, біля його могили. Потім вона таки повернулася до Франції. Моєму синові було два роки, коли ми знову побачились. Було запізно, щоб знов віднайти одна одну. Ми зрозуміли це з першого погляду. Що там було віднаходити? Вона цілком належала старшому синові, все інше зникло. Вона оселилася в департаменті Луар-е-Шер у замку «під Людовіка XIV», там і померла. З нею жила До. Мати усе ще боялась ночі. Вона купила рушницю. До вартувала її сон в мансарді останнього поверху замку. Вона також придбала маєток під Амбуазом для свого старшого сина. Там був ліс. Він розпорядився його вирубати. Він їздив грати на гроші у баккара в паризькому нічному клубі. Ліс він програв за одну ніч. Саме ця згадка несподівано робить мене поблажливою: до сліз шкода старшого брата, коли він програв оті, виручені за ліс, гроші. Знаю, що зранку його знайшли на Монпарнасі, навпро-

ти кафе «Куполь», він лежав у своїй машині і казав, що не хоче жити. Що було далі — не знаю. Що вона зробила зі своїм маєтком — не маю зеленого поняття; все — для старшого сина, своєї дитини, який і в п'ятдесят років не навчився заробляти гроші. Купила електричні інкубатори і встановила їх у великій вітальні на першому поверсі. Вилупилося зразу шістсот курчат, сорок квадратних метрів курчат. Вона помилилася в регулюванні обігріву — курчата вилупилися зарано, жодне не могло саме їсти. Шістсот курчат з роззявленими дзьобиками, що не стуляються, усі вони помрують з голоду, більше вона з інкубаторами не зв'язується. Я приїхала в замок, коли вони вилупились, то було справжнє свято. А потім здохлі курчата і їхній корм так смердять, що я просто не можу там їсти, постійний блювальний рефлекс.

Вона померла на руках у До і в того, кого називала «моє дитя», у великій спальні на другому поверсі, у тій самій, куди вона запускала на ніч овець, від чотирьох до шести баранів лежали навколо її ліжка в морозяні ночі упродовж кількох зим, останніх зим.

Саме там, в своєму останньому домі на березі Луари, коли вона врешті заспокоїлась і перестала їздити сюди-туди, коли завершилися всі сімейні справи, саме там я вперше ясно побачила її божевілля. Я зрозу-

міла: До з моїм братом завжди були занурені в те божевілля. А я — ні. Мені ніколи і в голову не приходило, що вона божевільна. З народження. В неї це було в крові. Вона не була хвора на божевілля, то був її нормальний стан. Вона покладалася на До і старшого сина. Ніхто інший про це не здогадувався. У неї завжди було багато друзів, вона підтримувала дружбу протягом довгих років і завжди заводила нові знайомства, часто з дуже молодими, що прибували на службу в факторію, а згодом також і в Турені — серед них траплялося чимало пенсіонерів, що повернулися з французьких колоній. Люди завжди тяглися до неї, незалежно від віку, їх притягав її розум — такий жвавий розум, казали вони, її веселий норов і непідробна природність, що не покидали її і в старості.

Я не знаю, хто зробив те фото, де так явно струмує відчай. Там, де ми на подвір'ї будинку в Ханой. Можливо, батько востаннє клацнув фотоапаратом. За кілька місяців його відкличуть до Франції, за станом здоров'я. А перед тим він отримає нове призначення — у Пномпень. І пробуде там всього кілька тижнів. Жити йому лишилося менше року. Мати відмовиться їхати разом з ним до Франції, залишилася там, де була. У Пномпені. У цій пишній резиденції, що виходить на Меконг, колишньому палаці короля Камбоджі,

серед величезного парку на багато гектарів, де мою матір завжди опосідав страх. Вночі ми самі її боїмося. Ми спимо вчотирьох на одному ліжку. Вона каже: я боюся ночі. Саме у цій резиденції мати дізнається про смерть батька. Дізнається ще до приходу телеграми, напередодні, щойно побачить знак і зрозуміє його: то була пташка, що перелякано билася й кричала серед ночі біля батькового кабінету з північного боку фасаду. А ще, саме там, за кілька днів до смерті чоловіка мати побачить примару батька, її батька. Вона вмикає світло. Він тут. Стоїть біля столу серед великої восьмикутної вітальні. Дивиться на неї. Я пригадую крик, як вона кликала на поміч. Вона розбудила нас, розповіла про примару, що він був у своєму недільному сірому костюмі, як тримався і як втупився у неї поглядом. Вона каже: я покликала його так, як кликала у дитинстві. Каже: мені не було страшно. Кинулась до нього, але примара раптом щезла. Обидвоє — і батько, і дідусь — померли у той день і час, коли з'являлася пташка і примара. Ось чому ми так захоплювались матір'ю — вона знала все на світі, навіть смерть.

З лімузина виходить елегантний чоловік, він курить англійську сигарету. Він дивиться на дівчину в чоловічому капелюсі й золочених туфельках. Повільно до неї підходить. Видно, що він дещо ніяковіє.

Спочатку навіть не усміхається. Раптом пропонує їй сигарету. Пальці його злегенька тремтять. Між ними перепона, адже він не білий, вони належать до різних рас, він має перебороти себе, ось чому він тремтить. Вона відповідає, що не курить: ні, дякую. І не каже більше нічого, не просить дати їй спокій. Тепер йому вже не так страшно. Далі він каже: це мовби чарівний сон. Вона не відповідає. Справді, чи варто відповідати, і що, власне, вона має на це відповісти. Вона чекає. Тоді запитує він: а звідки ви? Вона каже, що вона донька вчительки жіночої школи в Садеку. Він розмірковує, а потім каже, що чув про цю пані, її матір, це ж треба, не повезло їй з тією концесією, здається, в Камбоджі, чи не так? Саме так.

Він каже: як незвичайно зустріти вас тут, на поромі. В таку ранню годину, така чарівна дівчина, ви навіть не усвідомлюєте, наскільки це несподівано — молода біла дівчина в автобусі для місцевих.

Він каже, що капелюх їй до лиця, навіть дуже до лиця, що це... оригіально... чоловічий капелюх, чому б і ні? Вона така гарна, вона може собі будь-що дозволити.

Вона дивиться на нього. І питає, звідки він. Він каже, що недавно з Парижа, де навчався, що також живе в Садеку, прямо біля річки, знаєте, такий великий будинок з терасами й балюстрадаю з голубою кераміки. Вона питає, хто він. Він каже, що він китаець,

що його родина походить з Північного Китаю, з Фу-Шуня. Ви дозволите мені відвезти вас у Сайгон? Вона киває. Він велить водієві забрати її речі з автобуса і перенести їх у чорний автомобіль.

Китаєць. Він належить до тієї меншості підприємців китайського походження, які займаються управлінням всієї нерухомості колонії. Того дня він перетинав Меконг у напрямку до Сайгона.

Вона сіла в чорне авто. Траснули дверцята. Знову повернулася заледве відчутна розгубленість, дивна втома, сонячний відблиск на річці злегка блякне, залишається тільки слід. Якась ледь помітна приглушеність, мовби все оповив туман.

Я більше ніколи не сяду в автобус для місцевих. Відтепер у моєму розпорядженні лімузин, щоб їздити в ліцей і повертатися до пансіону. Я вечерятиму у найелегантніших закладах міста. І завжди шкодуватиму про те, що роблю, і за тим, від чого відмовляюся і що приймаю — і добре, й погане: автобус, водій автобуса, з яким ми сміялися, старі панії на задніх сидіннях, що постійно жують бетель, діти на багажних полицях, родина в Садеку, жах її існування і її геніальна мовчанка.

Він говорив. Він казав, що сумує за Парижем, за

чарівними парижанками, що йому бракує тут вечірок, розваг, так-так, «Куполь», «ла Ротонд» (особисто мені більше подобалася ла Ротонд), нічних барів — словом, усього того «шаленого» життя, яким він жив два роки. Вона уважно слухала, виловлюючи в його розповідях відомості про його статки і все те, що могло вказати на суму його мільйонів. Він розповідав далі. Його мати померла, він був єдиною дитиною. Залишився тільки батько, йому, власне, й належать усі гроші. Але ви знаєте, що то таке, коли він уже десять років сидить на одному місці, курить люльку з опіумом, дивиться на ріку і розпоряджається усім своїм майном, лежачи в польовому ліжку. Вона каже, що розуміє.

Старий не дозволив синові одружитися з білошкірою дівчиною, з цією маленькою повією із Садека.

Образ з'являється задовго до того, коли він наважився заговорити з білою дівчинкою, що стоїть біля поруччя, — тоді, коли він вийшов з чорного лімузина і зробив перші кроки до неї, а вона знала, знала вже тоді, що він відчуває страх.

І ще вона зрозуміла з першої хвилини: він цілком залежить від її милості. А отже, і будь-який інший мужчина, при нагоді, може опинитися в її милості. Окрім того вона знає ще щось: сьогодні, вочевидь, настав час, коли вона вже не зможе уникнути певних

зобов'язань щодо самої себе. І що знати про це не повинна ні її мати, ні брати. Затраснуті двері чорного автомобіля вперше і назавжди відрізали її від родини. Відтепер вони не мають знати, що з нею станеться. Чи її заберуть, чи викрадуть, чи поранять, чи збезчестять — тепер це їх не стосується. Ні матері, ні братів. Така їхня доля. І з цього приводу вона могла б розплакатись уже тоді, в чорному лімузині.

Дитина відтепер буде зв'язана лише з цим чоловіком, першим, — тим, хто з'явився перед нею на поромі.

Того дня, у четвер, все відбулося дуже швидко. Він щодня приїздив за нею до ліцею і відвозив її в пансіон. А якось пополудні в четвер він підїхав до пансіону. І забрав її з собою в чорному автомобілі.

Вони приїхали в Шолен. Зупинилися навпроти бульварів, що прилягають до китайського кварталу в центрі Сайгона. Широка, помережана трамвайними коліями вулиця в американському стилі аж кишить рикшами і автобусами. Щойно минув полудень. Дівчинка втекла з прогулянки, обов'язкової для вихованок пансіону.

Квартирка в південній частині міста. Обставлена, можна сказати, нашвидкуруч: меблі в сучасному стилі. Він каже: меблі вибирав не я. У квартирі при-смерк, але підняти жалюзі вона не просить. Її почуття якісь невизначені — без ненависті, без огиди, а це,

напевне, і є бажання. Вона не знає. Вона зразу погодилася прийти сюди, щойно він попросив її про це вчора увечері. Дівчинка відчуває, що вона саме там, де їй належить бути, так, саме там. Їй трохи страшно. Здається, все виглядає не зовсім так, як вона собі уявляла, але, вочевидь, саме так, як і повинно бути в такому випадку. Вона уважна до зовнішніх ознак: до світла, до вуличного гамору, в який занурена кімната. А він, він тремтить. Спершу він дивиться на неї так, ніби чекає, що вона заговорить перша, але вона мовчить. Він також завмер, він її не роздягає, він каже, що любить її, любить до божевілля. Він промовляє це тихо-тихо. І знов замовкає. Дівчина не відповідає. Вона могла б сказати, що не любить його. Проте не каже нічого. І раптом розуміє, саме в цю мить, що він не знає її і ніколи її не збагне, що він просто не здатний збагнути міру її гріховності. І хай би як він старався її наздогнати, йому це ніколи не вдасться. Вона все вирішує сама. Перед його незнанням про неї вона раптом розуміє: він сподобався їй ще на поромі. Так, він їй подобається, і все тепер залежить лише від неї.

Вона каже: я хотіла б, щоб ви мене не любили. І хоч ви мене й любите, я хотіла б, щоб ви все робили так, як з іншими жінками. Він дивиться на неї з жахом, питає: ви цього хочете? Вона каже: так. Тут, у цій

кімнаті, він почав уперше страждати, він цього вже не приховує. Він каже, що вона ніколи його не покохає, він у цьому впевнений. Дівчина не зупиняє його. Спершу каже: не знаю. Потім дає йому виговоритися.

Він каже, що він самотній, жахливо самотній з цим своїм коханням до неї. Вона відповідає, що також самотня. Але не уточнює, чому. Він каже: ви з ким завгодно пішли б так само, як пішли сюди зі мною. Я не можу цього знати, відповідає вона, я ще ніколи не ходила з чоловіком до нього на квартиру. Дівчина просить його нічого більше не говорити, вона тільки хоче, щоб він робив усе як завжди, коли приводить жінок до себе на квартиру. Благає його зробити все так само.

Він зірвав з неї сукню і кинув на підлогу, зірвав білі трусики і несе її, оголену, на ліжку. Тоді відвертається, сідає на край ліжка і плаче. А вона, вона повільна й терпляча, пригортає його до себе і починає роздягати. Вона робить це із заплученими очима. Повільно-повільно. Він хоче зробити порух, щоб допомогти. Не рухайся, просить вона. Дай мені. Каже, що хоче сама це зробити. І вона роздягає його. Потім просить його обернутись, і він лягає в ліжку, але обережно, легко, так, ніби боїться її розбудити.

Шкіра має дивовижний запах. Його тіло. Худе, кволе, позбавлене м'язів, неначе тіло хворого, що проходить лікування, безволосе, в ньому немає нічого чоловічого, окрім статі, він дуже крихкий, незахищений, страждений. Вона не бачить його лиця. Вона не дивиться на нього. Вона торкає його. Торкає ніжну оболонку плоті, шкіри, вона пестить золотавий відтінок, невідому новизну. Він стогне, схлипує. Захлинається своєю нестерпною любов'ю.

І плачучи, він бере її. Спершу їй боляче. Але згодом біль зникає, перевтілюється, поступово покидає її, зміщується в бік насолоди, поєднується з нею.

Море, безформне, просто ні з чим незрівнянне море.

Уже на поромі, ще тоді, образ дівчинки поєднався з цією миттю.

Образ жінки в церованих панчохах, що перетнула кімнату. Я нарешті бачу її дівчинкою. Сини і тоді все знали. А донька ще ні. Вони ніколи не говорять одне з одним про матір, ніколи не поділяться тим, що знають і що відділяє їх від неї — останнім, вирішальним знанням про дитинство матері.

Мати ніколи не знала насолоди.

Я й не знала, що від цього йтиме кров. Він питає:

тобі було боляче? Я кажу: ні, і він каже, що щасливий.

Він витирає кров, миє мене. Я дивлюся, як він це робить. Таке відчуття, ніби він знову повертається до мене, знову стає бажаним. Я тільки питаю себе, звідки взялася в мені ця сила, щоб чинити наперекір материній забороні. Так холоднокровно, з такою рішучістю. Як вдалося мені «довести цей задум до кінця».

Ми дивимось одне на одного. Він обіймає моє тіло. Питає мене, чому я пішла з ним. Я кажу: так було треба, це як обов'язок. Ми вперше розмовляємо. Я розповідаю йому про двох братів. І кажу, що в нас немає грошей. Більше нічого. Він знає старшого брата — зустрів його в опійних курильнях в Садеку. Я кажу, що старший брат обкрадає матір, щоб ходити в курильні, обкрадає прислугу, а іноді власники курильень приходили до матері вимагати гроші. Потім розповідаю про землю біля дамби. Мати помре, кажу я, далі так тривати не може. Кажу, що близька смерть матері якось пов'язана з тим, що відбулося зі мною сьогодні.

Я раптом відчуваю, що хочу його.

Він жаліє мене, ні, кажу я, ні, не треба мене жаліти, нікого не треба жаліти, окрім моєї матері. Він каже: ти пішла зі мною, тому що в мене є гроші. Я відповідаю, що хочу його разом з грішми, разом з лімузином

і грішми, бо я таким його побачила, і як мені знати, що б я робила, якби все було інакше. Він каже: я хочу забрати тебе, поїхати разом з тобою. Я відповідаю, що поки що не можу покинути свою матір, що я померла б з горя. Він каже: не пощастило мені з тобою, та я все одно дам тобі грошей, не турбуйся. Він знову випростується. Ми замовкаємо.

Гучний міський гамір влітає в квартиру, він зберігся в спогаді — так у фільмі надто гучний звук заглушує все. Я дуже добре пам'ятаю: кімната тьмяна, ми лежимо мовчки, ми в оточенні безперервної міської веремії, кімната вросла в місто, в міський потік. Вікна не мають шибок, тільки штори і жалюзі. На шторах миготять тіні людей, що проходять залитим сонцем тротуаром. Величезні юрби людей. Постійно. Тіні рівномірно посічені жалюзями. Цокіт дерев'яних сабо відлунює в голові, голоси крикливі, китайська — це мова, яку треба кричати, так я уявляла собі мову пустель, це неймовірно чужа мені мова.

Назовні день добігає кінця, це розумієш за шумом голосів і кроків, їх стає усе більше й більше. Квартал розваг значно оживає вночі. І ніч починається зразу після заходу сонця.

Наше ліжко відділяють від міста тільки жалюзі і полотняні штори. Ніякої твердішої перепони між нами і людьми на вулиці немає. Але люди не підозрюють про наше існування. А ми, ми дещо вловлюємо

від них — гул їхніх голосів, кроків, наче обірваний клич сирени, сумний, без відлуння.

До кімнати просякає запах карамелі, запах смаженого арахісу, китайських супів, смаженого м'яса, трав, жасмину, пилу, ладану, димку від деревного вугілля — вогонь тут переносять у кошиках і продають на вулицях. У місті пахне селом, загубленим у джунглях, пахне лісом.

Раптом я бачу його в чорному шовковому халаті. Він сидить, п'є віскі і курить.

Він каже, що я спала, а він тим часом прийняв душ. Я й не відчула, як прийшов сон. Він засвічує лампу на низькому столику.

Це чоловік з устояними звичками, раптом думаю я про нього, мабуть, він часто приходиться у цю кімнату і часто займається любов'ю, цього чоловіка переслідуює страх, він мусить часто займатися любов'ю, щоб подолати цей страх. Я кажу, що мені подобається думати, що він мав багато жінок, що я одна з тих жінок, що мене не відрізнити. Ми дивимося одне на одного. До нього доходить зміст моїх слів. Погляд зразу стає зовсім інший, чужий, позначений болем, смертю.

Я прошу: іди до мене, візьми мене знову. Він підходить. Від нього приємно пахне англійськими сига-

ретами, дорогими парфумами, а ще медом, його шкіра просякла запахом шовку, того фруктового запаху шовкової тканини тюссор, золотавого запаху, я жадаю його. Я кажу йому: я тебе хочу. Він просить трохи потерпіти. Говорить до мене, каже, що з першої ж миті знав, ще тоді, на переправі, знав, яка я буду після свого першого коханця, що я любитиму любов, каже, що вже знає наперед, що я зраджу його і зраджуватиму всіх чоловіків, з якими я буду близька. І додає, що сам наслав на себе таке нещастя. Я щаслива усе це чути і кажу йому про це. Він стає брутальний, бо усвідомлює усю безнадію своїх почуттів, він кидається на мене, він поїдає дитячі груди, кричить, обзиває. Я заплющую очі від шаленого задоволення. Думаю: йому можна довіритись, адже це все, що він уміє в житті — тільки любити, і більше нічого. Його руки досвідчені, чудові, досконалі. Ясно, мені дуже пощастило: для нього це мовби професія, сам того не відаючи, він точно знає, що треба робити, що казати. Він обзиває мене повією, шльондрою, своїм єдиним коханням — і саме це він має казати, і саме це кажуть, коли дають волю словам, дають волю тілу, волю шукати, і знайти, і взяти, що хочеш, і тоді все чудово, жодних втрат, утрати приховані, все поринає у вир, у потужний вир пристрасті.

Гамір міста такий неймовірно близький, що чути,

як воно треться об дерев'яні жалюзі. Здається, вулиця пролягає через кімнату. І в цьому гаморі, у цьому плині я пещу його тіло. Неозоре море, що перемішується, віддаляється, повертається знов.

Я прошу його: ще, ще. Роби так зі мною ще. І він підкоряється. Робить так, прямо у липкій крові. І від цього справді можна було вмерти. Просто можна було вмерти.

Він запалив і дав мені сигарету. Потім нахилився близько-близько до моїх губ і тихо говорив до мене.

І я так само тихо йому відповідала.

Сам він цього не може сказати, і я розповідаю за нього, бо він не знає, а я розповідаю йому про шляхетну витонченість його милувань.

Настає вечір. Він каже, що я згадуватиму про цю пополудневу пору все своє життя, навіть тоді, коли забуду його обличчя, його ім'я. Я питаю, чи згадаю цей будинок. Він каже: уважно його роздивися. Я кажу, що тут так само, як скрізь. Він каже: так, це правда, як скрізь.

Я ще бачу перед собою його обличчя і пам'ятаю ім'я. Бачу побілені стіни, фіранку, що відгороджує плиту, аркоподібні двері, що ведуть до другої кімнати і в сад, у якому дерева загинули від спеки, в сад, огород-

жений синьою балюстрадаю, як і велика вілла в Садеку з ярусами терас, що виходять на річку Меконг.

Це місце біди, поразки. Він просить сказати, про що я думаю. Я кажу, що думаю про свою матір, що вона вб'є мене, якщо дізнається правду. Я бачу, як він робить зусилля і врешті каже, він каже, що добре розуміє мою матір, каже: це безчестя. Каже, що в разі одруження не зміг би змиритися з такою думкою. Я дивлюся на нього. Він також дивиться на мене. Виявляється, він гордий. Каже: я китаєць. Ми усміхаємось. Я питаю: це нормально, що ми після цього обоє такі сумні? Він каже: це через те, що ми любилися серед білого дня, у час найбільшої спеки. Потім завжди дуже важко. І додає: до ночі це минеться, а ніч уже швидко. Ні, кажу я, це не тільки через спеку, кажу, що він помиляється, бо це — мій сум, я його чекала, він іде від мене самої. Що я завжди сумна. Що цей сум видно навіть на фото, де я ще зовсім маленька. А сьогодні цей постійний сум настільки на мене подібний, що його можна було б назвати моїм ім'ям. Сьогодні, кажу я, цей сум — благо, адже мене нарешті спіткало те нещастя, яке постійно пророкувала мені мати, вічно волаючи в пустелі свого життя. Кажу: я не надто розуміла, що вона казала, але ця кімната — саме те, чого я чекала. Я говорю, говорю, не чекаючи на відповідь. Я кажу йому, що мати викрикує свої пророцтва, як ті посланці небес. Вона

кричить, що не треба нічого чекати, ніколи, ні від кого — ні від людей, ні від влади, ні від богів. Він дивиться, як я говорю, не зводить з мене очей, дивиться, як рухаються мої губи, пестить моє оголене тіло, можливо, навіть не слухає, не знаю. Кажу йому, що з нашого родинного нещастя я не роблю особистої трагедії. Просто розповідаю йому, як нам було важко — їсти, одягатися, зрештою, жити лише на материні заробітки. Говорити все важче. Він запитує: і як же ж ви жили? Я відповідаю, що ми залишилися без даху, що злидні зруйнували родинні стіни і ми опинилися поза домом, займаючись чим заманеться. Ми втратили сором. Ось чому я опинилася тепер тут з тобою. Він наліг на мене, він знову заглиблюється і заглиблюється. Ми лежимо так, зчеплені воєдино, і постогнуємо серед міського гамору, що не вщухає. Ми й досі чуємо його. А потім уже не чуємо.

Він цілує моє тіло, і в мене навертаються сльози. Кажуть, це заспокоює. Дома я не плачу. Того дня в тій кімнаті сльози заспокоювали і від минулого, і від майбутнього. Я кажу йому, що одного чудового дня я розстануся з матір'ю, і колись розлюблю навіть її. Я плачу. Уткнувшись головою в мене, він також плаче від того, що плачу я. Кажу: в дитинстві я так багато думала про мамине нещастя, що воно зайняло місце сновидінь. Що моїми снами була матір, і жод-

ного разу різдвяні ялинки, завжди тільки вона, що з неї здерли шкуру через бідність, що вона волає в пустелі, що вона б'ється, щоб роздобути їжу, чи безкінечно розповідає про те, що сталося з нею, Марі Легран де Рубе, розповідає про свою наївність, про свої заощадження, про надію.

Крізь жалюзі просочився вечір. Гамір посилювався. Уже не такий приглушений. Засвітилися ліхтарі з червонуватими лампочками.

Ми виходимо з квартири. Я знову в чоловічому капелюсі з чорною стрічкою і золочених туфельках, на губах темно-червона помада, на мені шовкова сукня. Я постаріла. Я зразу це відчула. Він також це бачить і каже: ти втомлена.

На тротуарі — мігруючий туди-сюди натовп, повільний і жвавий водночас, нікчемний, як бродячі пси, сліпий, як жебрак; це китайське юрмище, я й тепер упізнаю його на картинах, що оспівують сьогоднішнє процвітання, впізнаю за манерою людей іти без найменших ознак нетерпіння, уміння кожного триматися серед натовпу на самоті, не виявляючи при цьому ні щастя, ні смутку, ні допитливості, простуючи вперед, хоч це й не скидається на рух, не маючи наміру кудись іти, лише просуватися тут чи там, ці люди ніколи не самотні самі по собі, але завжди самотні у натовпі.

Ми йдемо до одного з тих китайських ресторанів, що розташовані на кількох поверхах і займають цілий будинок, вони великі як універмаги, як казарми, тут безліч балконів і терас, що виходять на вулицю. Галас, що долинає з цих ресторанів, був би нестерпний для Європи, ці замовлення, що їх вигукують офіціанти і почергово повторюють кухарі. У цих ресторанах не розмовляють, тут можна лише кричати. На терасах наг्राють китайські оркестри. Ми йдемо на найспокійніший поверх — поверх для європейців, меню те саме, але кричать менше. Тут є вентилятори, а на стінах товсті покривала, що захищають від шуму.

Я прошу його розповісти про статки його батька і на чому він розбагатів. Він каже, що розмови про гроші наганяють на нього нудьгу, але якщо мене цікавить, він може розповісти мені все, що про це знає. Все почалося в Шолені з будівництва загальних помешкань для місцевих жителів. Батько побудував їх три сотні. Йому належить багато вулиць. Син його розмовляє французькою з надто виразним паризьким акцентом, він говорить про гроші з природною розкутістю. У батька були будинки, він продав їх, щоб купити ділянки під забудову на півдні Шолена. Рисові поля він теж продав, здається, в Садеку. Я запитую про епідемії. Кажу, що бачила цілі вулиці з зачиненими будинками-відсіками, де вікна і двері

забиті дошками через епідемію чуми. Він каже, що тут епідемії менше, що тут паціоків трукать значно частіше, ніж у факторіях. Нараз він видає цілий монолог про загальні помешкання. Вони коштують значно дешевше, ніж квартири в багатоповерховому будинку чи приватному особняку, і набагато краще підходять для робочого люду, аніж окремі квартири. Люди тут тримаються разом, особливо в бідних кварталах, до того ж усі вони вихідці з села і звикли жити на свіжому повітрі, на вулиці. А звичок бідноти ламати не треба. Батько саме завершив будівництво цілої серії відсіків з критими галереями, що виходять на вулицю. Це справжні вулиці — такі освітлені, такі привітні. Люди цілі дні проводять на галереях. Вони навіть там сплять, коли тепло. Я кажу: мені теж подобалося б жити на такій галереї, в дитинстві я завжди мріяла спати на вулиці. І раптом я відчуваю біль. Легкий, ледь чутний. Ніби серцебиття змістилося в ту чутливу свіжу рану, якої завдав мені той, що говорить зараз зі мною, той, що подарував мені сьогодні насолоду. Я вже не чую, що він мені каже, я не слухаю. Він помічає це і замовкає. Я кажу йому: говори далі. Він говорить. Я знову слухаю. Він каже, що часто думає про Париж. Він вважає, що я зовсім інакша, ніж парижанки, що я не така чемна. Я кажу, що ця затія з загальними помешканнями навряд чи така вже й прибуткова. Він уже не відповідає.

Протягом усього нашого знайомства, усі ці півтора року, ми розмовляємо саме так, ми ніколи не говоримо про себе. З перших днів ми знаємо, що разом нам не бути, тож ми ніколи не говоримо про майбутнє, теми наших розмов наче запозичені з газет, про те, про се, і завжди про одне й те саме.

Я кажу, що перебування у Франції було для нього фатальним. Він погоджується. Каже, що все купив у Парижі: своїх жінок, свої знання, спосіб мислення. Він на дванадцять років старший за мене, і це його лякає. Я слухаю, як він говорить, як обманює самого себе, і все ж любить мене, з певною театральністю, але дуже щиро.

Я кажу, що хочу познайомити його з своєю родиною, він хоче уникнути цієї теми, а я сміюся.

Він не вміє виразити своїх істинних почуттів, виходить пародія. Я помічаю, що йому бракує відваги любити мене всупереч своєму батькові, забрати мене, поїхати зі мною світ за очі. Він часто плаче, тому що його кохання не може пересилити свій страх. Його геройство — це я, а батькові статки — його рабство.

Коли я розповідаю про своїх братів, він зразу поринає в цей страх, ніби його в чомусь звинувачують. Він гадає, ніби всі тільки й чекають, коли він попросить моєї руки. Він знає, що в очах моєї родини він

уже негідник, і йому судилося тільки ще більше очорнити себе, а заодно й мене.

Він розповідає, що поїхав у Париж навчатися у школі комерції, і врешті каже правду: він там нічого не робив, і тоді батько перестав надсилати йому гроші, а прислав зворотний квиток і змусив його покинути Францію. Повернення додому — його трагедія. Тієї школи комерції він не закінчив. Каже, що розраховує закінчити її тут заочно.

Зустрічі з моєю родиною почалися з пишних обідів у Шолені. Коли мати з братами приїжджають у Сайгон, я кажу йому: треба запросити їх у китайський ресторан, вони там ніколи не були.

Всі обіди проходять абсолютно одноманітно. Брати пожирають страви й ніколи не кажуть йому жодного слова. Навіть не дивляться в його бік. Не можуть на нього дивитися. Просто не можуть. Якби вони себе пересилили і бодай глянули на нього, тоді б до них прийшло і щось інше: наприклад, здатність до навчання чи опанування елементарних правил поведінки на людях. Під час цих застіль трохи говорить лише моя мати, принаймні спочатку; вона кидає кілька зауважень про страви, які нам подають, про шалені ціни на них, потім і вона замовкає. А він перші два рази також пробує завести розмову, розповідає про свої походеньки в Парижі, але все марно. Так,

ніби він взагалі не говорив. Всі його спроби загрузають у в'язкій мовчанці. Мої брати не перестають наминати. Такого пожирального завзяття я ще ніколи не бачила.

Він розраховується. Відраховує гроші. Кладе їх на блюдечко. Всі дивляться. Пам'ятаю, першого разу він виклав сімдесят сім піастрів. Ще трохи, і моя мати істерично розсміється. Всі встають, щоб іти. Ніхто не дякує. Йому ніхто ніколи не каже «дякуємо за чудовий обід», ні «добрий день», ні «до побачення», ні «як справи» — жодного слова.

Брати ніколи не звертаються до нього. Ніби він у шапці-невидимці, безтілесний, його не помічають, не бачать, не чують. А все тому, що він біля моїх ніг, і вони переконані, що я його не люблю, що я з ним заради грошей, і що про любов тут не йдеться. Вони стерпіли б від мене все, але не допускають і думки, що я можу його любити. Бо він китаєць, а не білий. Старший брат мовчить і нарочито ігнорує мого коханця. У ставленні до нього всі беруть приклад із старшого брата. Я теж, у їхній присутності я з ним не спілкуюся. У присутності рідних я не повинна говорити з ним, не можу сказати йому ані слова. Хіба що на прохання моїх братів. Наприклад, вони кажуть мені після вечері, що хочуть піти в нічний клуб «Джерело», випити й потанцювати, а я маю переказати йому: ми хочемо випити й потанцювати в «Джерелі».

Спочатку він удає, що не почув. А я, за логікою старшого брата, не повинна повторювати, не можу просити двічі, це означало б, що я помилилася, і вдома брат мені докорятиме. Врешті-решт він мені відповідає. Тихим голосом, що старається бути інтимним, він каже, що волів би побути зі мною наодинці. Він намагається покласти край цим мукам. Тож я знову маю вдавати, ніби недочула, знову його зраджую, а він намагається відбивати удари сам, так, ніби хоче викрити в моїх очах негідну поведінку старшого брата, тож я й тепер не маю права щось казати. А він, він робить ще одну спробу і наважується сказати: «Подивіться на вашу маму, вона втомилася». Справді, мати після ситної китайської вечері в Шолені засинає на ходу. Та я й далі мовчу. І тут чується голос старшого брата, він кидає одну коротеньку фразу, різку й остаточну. Мати якось мовила про нього: з вас трьох він говорить найкраще. Брат кинув фразу й чекає. Всі завмирають; я дивлюся на мого коханця і впізнаю його страх — це страх мого молодшого брата. Більше він не чинить опору. Ми йдемо в «Джерело». Мати теж іде з нами, в «Джерелі» вона засне.

У присутності старшого брата він перестає бути моїм коханцем. Так, він існує, але для мене він ніхто. Порожнє місце. Жага мого тіла слабша за волю старшого брата, який відкидає мого коханця. Щоразу,

коли я бачу їх поруч, мені здається, що я цього не витримаю. І я зрікаюся коханця, його кволого духу і тіла, хоч саме ця кволість і дає мені таку неймовірну насолоду. В присутності брата він стає моїм пекучим соромом, ганьбою, яку треба приховувати. Я не в силі чинити опір мовчазним наказам старшого брата. Коли він налаштує мене проти молодшого, я ще борюся, але коли йдеться про мого коханця, я нічого не можу з собою вдіяти. Навіть тепер, коли я про це пишу, моє обличчя набуває лицемірного, байдужого виразу людини, що мовби задивилася в інший бік і думає про щось позасвітнє, проте за ледь стиснутими щелепами можна здогадатися, що нерви на межі, і людина мусить терпіти цю ницість лише для того, щоб добре попоїсти в дорогому ресторані, хоча, здавалося б, що може бути природнішим? Навколо спогаду ряхтить синювате світло ночі мисливця. Він вийшов на промисел. Я чую різкий крик переляку, плач дитини.

У «Джерелі» з ним також ніхто не говорить.

Усі замовляють «Мартель Пер'є». Брати залпом осушують чарки і повторюють замовлення. Ми з мамою віддаємо їм свої. Брати швидко п'яніють. До нього вони не говорять, але невдовзі починають нарікати. Особливо молодший. Йому тут не подобається, йому нудно і ні з ким потанцювати. У будні

в «Джерелі» мало відвідувачів. Отже, я танцюю з молодшим братом. І з коханцем теж. Але ніколи не танцюю зі старшим братом, ніколи. Мені постійно заважало відчуття небезпеки, якийсь неясний згубний потяг, який він випромінював на всіх, потяг при зближенні наших тіл.

Неймовірно, наскільки я до нього подібна, особливо обличчя.

Китаєць із Шолена звертається до мене, він ледь не плаче, питає: що я їм зробив. Я кажу: не хвилюйся, ми завжди так поведимось, навіть удома, за будь-яких обставин.

Я все поясню йому, коли ми знову прийдемо на квартиру. Я кажу: ця навіжена сила старшого брата, його холодний, образливий натиск проявляється у всьому, що з нами відбувається. Його найперший порух — убити, стерти з лиця землі, ризикнути життям, зневажити, прогнати, завдати болю. Але тобі не треба боятися, кажу я. Ти особисто нічим не ризикуєш. Адже єдина людина, якої старший брат боїться, перед якою він, хоч як це дивно, сам знічується, — це я.

Ніколи ні «добрий день», ні «добрий вечір», ні «з Новим роком». Ніколи не кажемо «дякую». Ніколи не виникає потреби говорити. Ми безмовні,

далекі. Наша родина з каменю, скам'яніла суміш. Без входу і виходу. Щодня кожен з нас намагається убити себе. Ми не тільки не розмовляємо — навіть не дивимось одне на одного. Подивитися, виявити найменше зацікавлення — це вже слабкість. Ніхто не заслуговує навіть на погляд. Дивитися — ганебно. Слово «розмова» заборонене. Право голосу тут мають лише сором і погорда. Будь-яке товариство, родинне чи якесь інше — ненависне і принизливе. Нас об'єднує первинний сором — нам соромно за те, що ми живемо. Ось глибинний зміст історії нашої сім'ї, історії трьох дітей цієї добропорядної особи, нашої матері, яку погубило суспільство. Ми всі — вихідці із суспільства, яке довело нашу матір до відчаю. Ось за те, що було заподіяно нашій матері, такій милій і такій довірливій, ми й ненавидимо життя, ми ненавидимо одне одного.

Мати у своїй безнадії не могла передбачити, якими стануть діти, я передовсім маю на увазі її хлопців, синів. Але навіть якби вона могла це передбачити, то хіба можна було втаїти від нас самий плин її життя? Постійно брехати — обличчям, поглядом, голосом? Своєю любов'ю? Звичайно, вона могла померти. Самоусунутись. Розпустити нежиттєздатну родинну спільноту. Зробити так, щоб відокремити старшого від обох молодших. Але вона цього не зробила. Мати

була необачна, непослідовна, безвідповідальна. Так, саме така. Але вона жила. І ми всі троє любили її, перебуваючи поза любов'ю. Саме за те, що вона не вмiла, не могла мовчати, не приховувала правди, ми, такі різні, любили її однаково.

Це тривало довго. Сім років. А почалося, коли нам було по десять. Потім виповнилось дванадцять. Згодом — тринадцять. А з часом — чотирнадцять, п'ятнадцять. І нарешті — шістнадцять, сімнадцять.

Вона боролася увесь цей час, сім років. А потім втратила надію. Безповоротно. Покинула спроби опиратися океану. Ми сидимо в затінку веранди і дивимось на гори Сіаму, темні в яскравому сонячному світлі, майже чорні. Мати нарешті спокійна, усамітнена. А поруч з нею ми — героїчні діти, що втратили надію.

Молодший брат помер у грудні 1942 року під час японської окупації. Я залишила Сайгон після других випускних іспитів 1931 року. Він написав мені один лист за десять років. Не знаю чому. Лист був шаблонний, переписаний начисто каліграфічним почерком і без помилок. Він писав, що в нього все добре і в школі теж усе добре. То був довгий лист на дві повні сторінки. Я впізнала його дитячий почерк. Ще він писав мені, що має квартиру, авто, назвав

марку. Що він знову займається тенісом. Що йому добре, що все нормально. Що дуже мене любить і міцно цілує. Він не згадував ані про війну, ані про старшого брата.

Як і мати, я часто говорю про своїх братів як про одне ціле. Я кажу: мої брати, вона теж при сторонніх казала: мої сини. Вона завжди з якоюсь агресивністю розповідала, що сини в неї дуже сильні. На людях вона не вдавалася у подробиці, не уточнювала, що старший син значно дужчий за молодшого, лише казала, що він сильний, як і її брати, селяни з півночі Франції. Вона пишалася силою своїх синів, як раніше силою своїх братів. Як і старший брат, вона зневажала слабких. Про мого коханця з Шолена вони відгукувались однаково. Я не писатиму цих слів, порівнянь із здохлятиною, що гние в пустелі. Я кажу «мої брати», оскільки саме так я казала тоді. Лише потім стала казати інакше, пізніше, коли мій молодший брат виріс і перетворився на мученика.

У нашій родині не тільки не святкувалося жодного свята, у нас навіть ніколи не було ялинки, жодної вишивки, жодної квітки. Але й жодного померлого, жодного похорону, ніякої пам'яті. Була тільки мати. Старший брат назавжди залишиться вбивцею. Молодший через нього помре. А мені вдалося поїхати,

я вирвала себе з родини. І до самої смерті мати цілком належала тільки старшому синові.

У той час у Шолені, коли виник мій новий образ, коли в мене з'явився коханець, з матір'ю стався напад божевілля. Вона нічого не знає про те, що трапилося в Шолені. Але я бачу, як вона спостерігає за мною, її точать якісь сумніви. Вона добре знає свою доньку, в дівчинки віднедавна помітна якась відчуженість, якась невідома раніше стриманість, і це впадає в око, вона говорить повільніше, ніж завжди, колись така допитлива, тепер вона стала неуважна, інший погляд — вона мовби споглядає за спектаклем життя своєї матері, спостерігає за її нещастям, і чекає на розв'язку. Це несподівана паніка в житті матері. Її донька наражається на найбільшу небезпеку — вона ризикує ніколи не вийти заміж, ніколи не влаштуватися в житті, залишитися без засобів до існування, пропасти в самотині. Під час нападів люті мати кидається на мене, зачиняє в кімнаті, б'є мене кулаками, відважує ляпаси, роздягає мене догола, наближається до мене, обнюхує моє тіло, мою білизну, каже, що чує парфуми китайця, але й цього їй мало — вона вишукує підозрілі плями на білизні й кричить на все місто, що її донька — повія, що викине її з дому, нехай здихає, що ніхто її більше не захоче, таку збезчещену і гіршу, так, гіршу, ніж бродяча сука. І ридає —

що вона має тепер робити, хіба вигнати її з дому, щоб не паскудила це місце.

За стіною зачиненої кімнати — брат.

Брат відповідає матері — правильно, каже, дівчинку треба відлупити (голос його оксамитовий, душевний, пестливий), ми маємо знати правду, за будь-яку ціну, щоб не дати їй себе занাপастити, а матері — померти з горя. Мати б'є мене з усієї сили. Молодший брат кричить, щоб вона дала мені спокій. Він вибігає в садок, ховається, боїться, а раптом мене вб'ють, він боїться, як завжди боявся цього чужого старшого брата. Страх молодшого брата гамує матір. Вона ридає, оплакує своє розбите життя і зганьблену доньку. Я плачу разом з нею. Я брешу. Я присягаюся всіма святими, що зі мною нічого не було, нічого-нічого, навіть поцілунку. Як ти собі таке уявляєш, кажу я, він же китаець, як би я могла робити це з китайцем, він же ж такий некрасивий, такий хирлявий! Я знаю, що старший брат припав до дверей, він дослухається, він знає, що там робить мати, він знає, що мала зараз гола і бита, він хотів би, щоб це тривало безконечно, аж доки не стане небезпечним. І мати уловлює ці темні й загрозливі помисли старшого брата.

Пригадую, ми ще зовсім маленькі. Між братами постійно спалахують сутички, без усякого видимого

приводе, класичний привід завжди подає старший брат, що каже до малого: вийди звідси, ти заважаєш. І тут-таки б'є. Вони б'ються мовчки, чути лиш їхнє сопіння, їхні стогони, глухий звук ударів. Мати, як завжди, супроводжує цю сцену арією крику.

Вони заражені тим видом похмурого і вбивчого гніву, який трапляється лише в рідних братів, сестер і матерів. Старший брат страждає, що не може безкарно творити зло, пригнічувати насильством, не лише тут, а скрізь. Молодший безпомічний перед цим кошмаром, і це заохочує старшого до постійної жорстокості.

Коли вони б'ються, ми однаково боїмося за життя обох; мати казала, що вони завжди билися, що ніколи не гралися разом, ніколи навіть не розмовляли. Єдине, що їх об'єднувало, була вона, їхня матір, і, особливо, сестричка, рідна кров, більше нічого.

Здається, лише про старшого мати казала: «моє дитя». Так, іноді вона його так називала. Про двох інших вона казала «молодші».

Про все це ми ніколи нікому не розповідали, спочатку ми навчилися мовчати про головне в нашому житті — про злидні. А потім і про все інше. Перші, кому ми сповідалися — втім, це слово занадто сильне, — були наші коханці і ті, з ким ми знайомились поза домом, спершу на вулицях Сайгона, потім на рейсових пароплавах, у поїздах, а потім — скрізь.

На матір це знаходить раптово, десь надвечір, особливо в посуху, вона заходиться вимивати будинок від підвалу до горища, щоб, як вона каже, було чисто, продезинфіковано і свіжо. Будинок стоїть на підмурівку, він припіднятий над садом, щоб не заповзали змії, скорпіони, червоні мурахи і повені Меконга після потужних торнадо в період мусонів. Завдяки цьому вивищенню наш будинок дуже легко мити — просто поливати його з великих відер і купати, як дощ купає наш сад. Усі стільці — на столах, увесь будинок дзюркотить, навіть піаніно в малій вітальні стоїть ніжками у воді. Вода стікає сходами, заливає внутрішній дворик перед кухнею. Малі бої-служки аж сяють, ми веселимося разом з ними, бризкаємо один на одного, а потім миємо підлоги марсельським милом. Усі бігають босі, мама теж. Вона сміється. І всім задоволена. Увесь будинок пахне, дивовижний аромат мокрої, як після грози, землі п'янить нас божевільною радістю, а надто коли він поєднується з іншим — із запахом марсельського мила, з запахом чистоти, доброти, білизни, з запахом нашої матері, її чистої душі. Вода стікає аж до алей. Приходять батьки боїв, друзі, прибігають білі діти з сусідніх будинків. Мати страшенно щаслива від цього безладу, вона може бути дуже-дуже щаслива, коли забувається, коли миє дім, — як мало треба для щастя моїй матері. Мати вбігає до вітальні, сідає за піаніно, грає кілька

арій, які знає напам'ять, які вивчила під час навчання в «Еколь нормаль». Вона співає. Так, інколи вона грає і сміється. Потім встає і, співаючи, танцює. І всі ми, і вона, думаємо, що можна бути щасливим у цьому недолугому будинку, який раптом стає озером, прибережною лукою, бродом, берегом моря.

Двоє молодших — дівчинка і хлопчик — опам'ятовуються перші. Вони раптом перестають сміятися і йдуть у сад, де вже насуваються сутінки.

Я пишу ці рядки і раптом згадую, що старшого брата не було тоді з нами у Венлонґу, коли ми жили в будинку. Він гостював у нашого домашнього вчителя, сільського священника, в Лот-е-Гаронн.

Траплялося, що й він також іноді сміявся, але так, як ми — ніколи. Я все забуваю, забуваю сказати, що ми з молодшим братом у дитинстві часто реготали до упаду, просто вмирили зі сміху.

Війну я бачу в тих самих барвах, що й дитинство. Я просто плутаю час війни з періодом панування старшого брата. Напевне, ще й тому, що саме під час війни помер молодший брат, я вже казала — серце у нього не витримало, відмовило. Здається, під час війни я ні разу не бачила старшого брата. Тоді мене вже більше не цікавило, живий він чи мертвий. Війна уявляється мені подібною до нього — вона

всюди присутня, всюди просочується, обкрадає, бере в полон, всюди лізе, вмішується, уплутується, проникає в тіло, в думки, коли не спиться і коли спиш — постійно, горить ненаглою жагою захопити чужу територію, чуже тіло, тіло дитини, тіло слабшого, переможеного, бо вона — зло, і воно біля моїх дверей, я відчуваю його шкірою.

Повертаємось на його квартиру. Ми знову коханці. Ми не можемо зупинитися, ми кохаємося й кохаємося.

Часом я не вертаюся до пансіону, сплю поруч з ним. Я не хочу спати в його обіймах, з його жаром, але сплю в тій самій кімнаті, в тому самому ліжку. Буває, що я пропускаю заняття в ліцеї. Пізно ввечері ми йдемо вечеряти в місто. І він сам мие мене під душем, поливає, споліскує, він обожнює це робити, накладає мені рум'яна, одягає, він обожнює мене. Я — єдине його кохання. Він живе зі страхом, що я зустріню іншого чоловіка. А я нічого цього не боюся. У нього є ще й інший страх, не тому, що я біла, а тому, що зовсім юна, така юна, що він може втрапити до в'язниці, якщо про наш зв'язок хтось дізнається. Він просить, щоб я й далі брехала матері, а особливо старшому братові, і нікому нічого не казала. І я брешу. Я кепкую з його страху. Кажу, що ми занадто бідні, щоб мати змогла затіяти судовий процес, до того ж

вона програла всі свої процеси — проти кадастрування, проти адміністрації, проти урядовців, проти влади, вона абсолютно не вміє судитися, не вміє зберігати спокій і чекати, довго чекати, вона зривається, кричить і втрачає свої шанси. З тобою теж вийшло б так само, як завжди, отож — не бійся.

Марі-Клод Карпанте. Вона американка, як мені пригадується, з Бостона. Очі дуже ясні, сіро-блакитні. 1943 рік. Волосся Марі-Клод Карпанте теж було світле. Злегка прив'яле обличчя. Але все ще красива. Стримана усмішка, що зникала швидко, як блискавка. Навіть тепер я раптом чую її голос, низький і трохи дисгармонійний на високих тонах. Їй було сорок п'ять, це вже вік, серйозний вік. Жила вона у шістнадцятому окрузі, біля мосту Альма. Її квартира займала увесь останній поверх будинку, з краєвидом на Сену. Взимку, бувало, ми ходили до неї вечеряти. А влітку — обідати. Страви замовлялися у найкращих паризьких кухарів. Дуже вишукана їжа, але її завжди не вистачало. Я бачила Марі-Клод Карпанте лише у неї вдома, і більше ніде. Часом до неї заходив поет, послідовник Маярме. Зазвичай бувало двоє-троє літераторів. Вони з'являлися один раз, і не більше. Я так і не дізналася, де вона їх відкопувала, де знайомилася з ними і чому їх запрошувала. Про жодного з них я ніколи не чула, не читала і не знала

їхніх творів. Застілля тривали недовго. Багато говорили про війну, зокрема про Сталінград, був кінець зими сорок другого. Марі-Клод Карпанте багато слухала радіо, тож була добре інформована, говорила мало, часто дивувалася, що прогавила стільки подій, сміялася. Не раз під кінець застілля вона вибачалася, що мусить так швидко йти, у неї справи. Ніколи не уточнювала, які саме. Якщо нас, гостей, було багато, то всі залишалися ще на годину-другу після того, як вона йшла. Марі-Клод казала нам: залишайтеся, скільки забажаєте. Під час її відсутності про неї ніхто не говорив. Зрештою, ніхто й не міг говорити, оскільки ніхто її насправді не знав. Додому поверталися завжди з одним і тим самим відчуттям, ніби ми пережили якийсь незбагнений кошмар, згаяли кілька годин серед незнайомців, у присутності гостей, що були в такій самій ситуації і так само незнайомі, декілька годин без завтрашнього дня, без жодної мотивації. То було мовби перейти через третій кордон чи подорожувати потягом, чи ждати у передпокої лікаря, в готелі, в аеропорту. Влітку обідали на великій терасі з краєвидом на Сену, кавували в садку, що займав увесь дах будинку. Там був басейн. Та ніхто не купався. Ми дивилися на Париж. Порожні проспекти, річка, вулиці. На спорожнілих вулицях цвіли катальпи. Марі-Клод Карпанте. Я часто на неї дивилася, майже увесь час, це її бентежило, але я не могла втри-

матись. Дивилася, щоб збагнути, хто ж вона така, Марі-Клод Карпанте? Чому вона тут, а не деінде, чому вона приїхала так здалеку, з Бостона, чому вона багата і оточена таємницею, і навіщо їй усі ці силувані прийняття, чому, від чого в її погляді, в самій глибині її очей так виразно причаїлася смерть, чому? Марі-Клод Карпанте. Чому всі її сукні мали щось дуже спільне, щось таке, що вислизає з уваги, якісь дивні, наче з чужого плеча, мовби могли мати такий самісінький вигляд на іншому тілі? Сукні без особливих прикмет, строгі, дуже світлі сукні, білі, як літо серед зими.

Бетті Фернандес. Спогади про чоловіків ніколи не спалахують в такому яскравому світлі, як образи жінок зринають у пам'яті. Бетті Фернандес. Теж іноземка. Лиш вимовиш її ім'я, а вона вже тут як тут: крокує паризькою вулицею, дуже погано бачить, короткозоро мружиться, нарешті впізнає вас і вітає легким помахом руки. Добридень, як справи? Вона вже давно померла. Напевне, років із тридцять тому. Я пам'ятаю її грацію, зараз уже пізно, щоб це забути, ніщо не може стерти цю досконалість — ані обставини, ні епоха, ні холоднеча. Ні голод, ні поразка Німеччини, ні повне викриття її злочину. А вона все крокує вулицею понад історією, понад подіями, хоч би які жахливі вони були. Її очі теж дуже ясні. Ношена рожева сукня, чорний капор, на вуличнім сонці геть

запилюжений. Тендітна, висока, ніби намальована тушшю, як гравюра. Люди зупиняються, зачаровані елегантністю цієї іноземки, яка проходить, нікого не помічаючи. Суверенна. Зразу й не збагнеш, звідки вона йде. І мимохіть промовляєш до себе: тільки звідти, здалека, з інших країв. Тому вона й красива, дуже красива. Вона вбрана у старе європейське лахміття; рештки парчі, старомодні жіночі костюми, старі тюлі, залежаний у крамницях одяг, якісь старі обрізки «от кутюр», старі, побиті міллю лисячі комірці і горжетки, старе хутро видри — така от її краса, розтерзана, мерзлякувата, зі схлипуваннями, краса екзілю; нічого їй не пасує, все занадто велике, і це гарно, вона пливе, надто тендітна, все на ній теліпається, а проте це гарно. Така вже вона з голови до ніг: на ній кожна річ тут-таки безпомильно примножує її красу.

Бетті Фернандес теж влаштовувала прийоми, у неї був свій «день». Ми кілька разів ходили до неї. Одного разу в неї був Дріє ла Рошель¹. Очевидно, гординя його страждала, тому, щоб не принижувати свого статусу, він говорив мало, говорив штучним голосом, важкими фразами, що здавалися перекладом. Здається, був також і Бразільяк, та я його не пам'ятаю, а жаль. Сартра не було ніколи. Бували поети з монпарнаської групи, але я нікого не запам'я-

¹ П'єр Дріє ла Рошель — французький письменник, під час війни співпрацював з німцями.

тала, жодного імені. Німці не заходили. Про політику не говорили. Тільки про літературу. Рамон Фернандес розповідав про Бальзака. Його слухали аж до світанку. Він говорив зі знанням, майже недосяжним у наші дні, і лише дрібниці можна було підтвердити фактами. Він давав мало інформації, радше свої судження. Говорив про Бальзака, так, ніби зробив його з себе, ніби сам колись спробував увізнати в шкіру Бальзака. Рамон Фернандес мав вишукані манери, навіть в ученості: він умів просто й доступно ділитися своїми знаннями, ніколи не давав відчуття, що знання — це обов'язок чи тягар. Він був завжди щирим. Зустріч з ним на вулиці, у кав'ярні завжди була святом, він щиро радів з такої зустрічі, справді, і вітав вас, сяючи від задоволення. Добридень-як-справи? Вимовляв це на англійський манер, без коми, з веселим смішком, і поки звучав цей сміх, все здавалося жартом — і війна, і всі, пов'язані з нею, вимушені страждання, рух опору і колабораціонізм, голод і холод, мука й ганьба. І вона, Бетті Фернандес, вона говорила тільки про людей, яких зустрічала на вулиці, або про тих, з ким була знайома, про те, як їм ведеться, про товари у вітринах магазинів, які ще можна було придбати, про додаткові картки на молоко, на рибу, про те, як боротися з дефіцитом, холодом і постійним голодом, вона завжди була дуже практична, товариська і уважна, віддана і ніжна. Так, Фернандеси

співпрацювали з німцями. А я через два роки після війни вступила в комуністичну партію. Тепер я розумію — це абсолютно рівноцінно. Все те саме — співчуття, крик про допомогу, та сама нездатність робити висновки, словом, той самий забобон — віра в те, що політика допоможе вирішити особисту проблему. Бетті Фернандес також бачила порожні вулиці часів німецької окупації, бачила Париж, сквери з квітучими катальпами, так само, як і та, інша жінка, Марі-Клод Карпанте. І в неї теж був свій день прийнять.

Він підвозить її до пансіону на чорнім лімузині. Зупиняється, не доїжджаючи до входу, щоб їх не побачили. Уже ніч. Вона вистрибує, вона біжить, не озираючись. Вбігши в ворота, зауважує, що велике шкільне подвір'я ще освітлене. А проминувши коридор, бачить її, ту, котра чекала на неї, і вже стурбована, напружена, набурмосена. І питає: де ти була? Дівчина відповідає: я не ночувала в пансіоні. Вона не пояснює чому, а Гелен Лагонель не питає. Дівчина скидає рожевий капелюшок і переплітає на ніч коси. «У ліцеї ти теж не була». — «Так, не була». Гелен каже, що телефонували з ліцею, тому вона все знає, і що її викликає головна вихователька. У напівтемряві подвір'я багато дівчат. Усі в білому. На деревах розвішено великі лампи. У кількох класах ще горить світло. Деякі учні ще вчаться, деякі залишились у класах,

щоб трохи потеревенити, пограти в карти чи поспівати. Учениці не лягають спати в певний час, удень спекотно, тому надвечір у них вільний графік, та й молодим вихователькам теж цього хочеться. Ми з Гелен — єдині білі дівчата у цьому державному пансіоні. Тут багато метисок, більшість із них покинуті своїм батьком — вояком, моряком, дрібним чиновником з митниці, пошти чи громадських служб. Їх направляють на навчання громадські добродійні служби. Є також четверо дівчаток-квартиронів, тобто з четвертиною білої крові. Гелен Лагонель думає, що французький уряд виховує їх для того, щоб вони потім стали санітарками у лікарнях чи виховательками в сирітських притулках, у лепрозоріях чи психіатричних клініках. Ще вона боїться, що можуть послати у холерні і чумні лазарети. Ось про що думає Гелен Лагонель і плаче, її не приваблює таке майбутнє, у неї завжди одне на думці: як порятуватися з пансіону?

Я йду до чергової виховательки; це молода дівчина, також метиска, вона часто спостерігає за нами — за мною та Гелен. Вона каже: ви не були в ліцеї, не ночували тут цієї ночі, доведеться повідомити вашій матері. Я кажу, що не могла зробити інакше, але відтепер, з цього вечора, я постараюся завжди повертатися на ніч до пансіону, і тому не варто повідомляти моїй матері. Молоденька вихователька дивиться на мене й усміхається.

Я не дотримаю слова. Матері повідомлять. Вона прийде до директорки пансіону й попросить дати мені увечері волю, не контролювати, о котрій годині я повертаюся, і не силувати мене до недільних прогулянок з дівчатками пансіону. Ця дитина завжди була вільна, каже мати, інакше б вона давно втекла, навіть я, мати, нічого не можу з цим удіяти, щоб її не втратити, я мушу дати їй свободу. Директорка з усім погоджується, адже я біла, а для репутації пансіону серед метисок має бути бодай кілька білих. Мати також сказала, що я добре вчуся в ліцеї і там теж надають таку свободу, сказала, що з синами їй так важко, безнадійно важко, і що успіхи в навчанні молодшої донечки — то її остання надія.

Директорка дозволила мені жити в пансіоні, як у готелі.

Невдовзі на моєму безіменному пальці з'явиться перстень з діамантом. Тож виховательки більше не роблять мені зауважень. Вони, звичайно, підозрюють, що я не зовсім заручена, але діамант дуже дорогий і, без сумніву, справжній, і більше ніхто нічого не каже, адже мені, ще зовсім юній дівчині, подарували таку коштовність.

Я повертаюся до Гелен Лагонель. Вона лежить на лавочці й плаче — гадає, що мене виженуть з пансіону.

Я підсідаю до неї і відчуваю легку знемогу від краси її тіла, що випросталося поруч з моїм. Це тіло таке витончене, під тонкою сукнею, я можу торкнутися його рукою. А груди такі, яких я не бачила зроду. І ніколи їх не торкалася. Яка ж вона безсоромна, ця Гелен Лагонель, вона просто не розуміє, що робить, коли проходить наголяса по загальній спальні. Тіло Гелен Лагонель — дар, найкращий з Божих дарів, ця ні з чим незрівнянна гармонія між поставою і манерою нести свої груди перед собою, ніби окремі від тіла досконалі предмети. Немає нічого чарівнішого, ніж ця досконала округлість, яка так і проситься в руку. Навіть тіло мого молодшого брата, що нагадувало тіло маленького кулі, блякне на тлі цієї неймовірної величі. Тіла чоловіків мають скупі форми, замкнені на внутрішньому. Проте вони не руйнуються так, як тіло Гелен Лагонель, якому судилося зовсім недовго бути таким — десь, напевне, одне літо — і все. Гелен родом з високих плато Далата. Її батько — службовець у факторії. Вона приїхала недавно, серед навчального року. Гелен усього боїться, притискається до мене і так сидить, нічого не каже, іноді плаче. У неї смагляво-рожевий колір лиця, як у всіх мешканців гір; їх легко впізнати тут, серед зелено-блідих, анемічних дітей, що виростили серед тропічної спеки. Гелен Лагонель не ходить до ліцею. Вона не знає, що таке ходити до школи, ця Гелен Л. Вона не вміє вчи-

тися, не запам'ятовує. Вона відвідує початкові курси при пансіоні, але це нічого їй не дає. Вона плаче, притискаючись до мого тіла, і я пещу її волосся, її руки, я кажу їй, що залишуся разом з нею в пансіоні. Вона й не підозрює, що надзвичайно вродлива, ця Гелен Л. Її батьки й гадки не мають, що з нею робити, тому намагаються якнайшвидше видати її заміж. Всі наречені будуть біля ніг Гелен Лагонель, варто їй лише захотіти, але вона не хоче, вона їх не бажає, вона хоче одного — вернутись до матері. Вона. Ця Гелен Л. Гелен Ель. Гелен Лагонель. Врешті вона таки зглянеться на волю матері. Вона набагато вродливіша за мене, із цим моїм блазенським капелюхом і золотими туфельками, вона куди придатніша до одруження, ця Гелен Лагонель, з нею можна одружитися, надати їй статус заміжньої, залякати її незрозумілими поясненнями про її страх, наказати їй залишатися тут і чекати.

Гелен Лагонель, вона ще зовсім не знає того, що знаю я. Але ж їй уже сімнадцять. І, мабуть, ніколи їй не дізнається, смутно здогадувалась я.

Тіло Гелен Лагонель важке, ще невинне, шкіра така ніжна, як у деяких тропічних плодів, щонайтонша на дотик, мовби її й нема, торкнутися до неї — то вже занадто. Гелен Лагонель викликає бажання її вбити, збуджує солодку фантазію — вбити її власними

руками. Ці щонайвишуканіші кулі — вона носить їх, і нічого про них не знає, вона показує їх рукам — щоб їх м'яли, роту — щоб їх їв, а сама при цьому їх не помічає, не підозрює про їхню неймовірну владу. Мені хочеться їсти груди Гелен Лагонель, як він поїдає мої груди у кімнаті в китайському кварталі, куди я йду щовечора, щоб поглибити свої знання про божественне. Я хочу, щоб мене проковтнули ці божественні груди, які належать їй.

Я знемагаю, бо я смертельно хочу Гелен Лагонель.
Я знемагаю від жаги.

Я хочу взяти Гелен Лагонель з собою, туди, де щовечора, заплющивши очі, я кричу від насолоди. Я хотіла б віддати Гелен Лагонель чоловікові, який дає мені цю насолоду, щоб він зробив те саме і з нею. Хочу, щоб це сталося на моїх очах, щоб вона віддалася йому за моїм бажанням, щоб вона віддалася тому, кому віддаюся і я. Тоді б насолода прийшла до мене через тіло Гелен Лагонель, і тоді я зазнала б найвищої, найостаточнішої насолоди.

І від цього можна померти.

Мені здається, ніби вона з тієї самої плоти і крові, що й чоловік із Шолена, але її теперішність осяйна, сонячна, цнотлива, її п'янкий розквіт помітний у кожному її русі, в кожній сльозині, у кожній з її слабкостей,

у її незнанні. У моєму розумінні Гелен Лагонель — його жінка, жінка цього страждальця, що завдає мені такої незрівнянної, невиносної втіхи, жінка цього затіненого чоловіка з Шолен, цього китайця. Гелен Лагонель родом з Китаю.

Я не забула Гелен Лагонель. І цього чоловіка, страждальця, я не забула теж. Після того, як я поїхала й покинула його, я два роки й близько не підпускала жодного з чоловіків. Але справа тут не в дивній вірності йому, справа тільки в мені самій.

Я все ще зі своєю родиною, саме тут я живу, за винятком одного зовсім іншого місця. Серед цієї висушеної вітрами пустелі, серед скам'янілої озлобленості я щонайглибше впевнилася в собі, у найпотемнішій глибині мого ества зародилася непохитна впевненість у тому, що колись я буду писати.

Моя родина. Тут я все життя буду ховатися від теперішнього, хоч би де я жила. Після годин, проведених у квартирі китайця, я дивлюся на наше помешкання свіжим оком, бачу його в новому світлі. У цьому домі важко дихати, він сусідить зі смертю, тут живе насильство, біль, відчай і ганьба. І дім у Шолені такий самий. Але він — по той бік річки. Я переправилася через річку.

Мені невідомо, що сталося з Гелен Лагонель, можливо, вона померла. Вона перша залишила пансіон, задовго до мого від'їзду в Францію. Вона повернулася в Далат. Мати попросила. Пригадую, що йшлося, здається, про її одруження: у Далат приїхав новий чиновник із метрополії. А може, я й помиляюся, можливо, я сама вигадала це все, що, як мені здавалося, могло статися з Гелен, коли мати відкликала її додому.

Тепер я все ж мушу розповісти про те, що це було і як це було. Отже: він обкрадає прислугу, щоб курити опіум. Обкрадає матір. Нишпорить по шафах. Краде. Грає. Перед смертю батько купив будинок в Антре-де-Мер¹. Це єдиний наш статок. Але він грає. І мати продає цей будинок, щоб заплатити його борги. Але цього мало, йому завжди не вистачає. Він намагається продати мене, зовсім юну, клієнтам у «ла Куполь». Тільки заради нього мати ще хоче жити. Щоб він їв, спав у теплі, щоб хтось кликав його на ім'я. А земельний наділ, який вона купила йому поряд з Амбуаз на десятирічні заощадження. Він заклав його під іпотеку і програв за одну ніч гроші. Вона сплачує відсотки. А увесь виторг за вирубаний і проданий ліс, про який я вже казала. Він теж програв його за одну ніч. Він обікрав матір, коли вона

¹ Антре-де-Мер — місцевість на південному заході Франції.

лежала при смерті. Він з тих, що нишпорять по шафах, що мають нюх, що добре вміють шукати і знаходити дорогі сувої тканин і різні сховки. Крав навіть обручки та інші пам'ятні речі, прикраси, їжу. Обкрадав До, хлопчиків-служок, молодшого брата. І мене, ще й дуже часто. Він продав би і власну матір. Коли вона вмерла, він зразу викликав нотаріуса, зразу, коли у всіх ще не вщух біль втрати. І вміло скористався з цього болю. Нотаріус каже, що заповіт нечинний. Що вона надала надто велику перевагу старшому синові і обділила мене. Різниця величезна, моя частка сміховинна. Я маю, ознайомившись із текстом заповіту, визнати його або опротестувати. І я засвідчую, що погоджуюсь: ставлю свій підпис. Я згідна на все. Брат, потупивши очі, каже: спасибі. Він плаче. Він щиро переживає смерть матері. Це правда. Після звільнення Парижа його розшукують, мабуть, за колабораціонізм на півдні, і він не знає куди подітися. Він приходить до мене. Я так ніколи й не довідалась, що йому загрожувало. Можливо, він виказував партизанів, євреїв — усе може бути. Він зі мною ніжний, лагідний, як завжди після своїх чергових злочинів або коли йому потрібна допомога. Мій чоловік у полоні. Він висловлює співчуття. Він залишається на три дні. Я забула, який він, ідучи з дому, нічого не замикаю. Він перенишпорив у всіх шафах. Я берегла до повернення чоловіка цукор і рис,

отриманий на картки. Він знайшов і забрав. Обшукав і маленьку шафку в моїй спальні. І знайшов, що хотів. Він забрав усі мої заощадження — п'ятдесят тисяч франків. Мені не залишив ані франка. І втік з моєї квартири як злодій. Коли я знову його побачу, я не скажу йому про це ані слова. Так буде соромно за нього, що я просто не зможу. Після фальшивого заповіту фальшивий замок Людовіка XIV продано буквально за окраєць хліба. Продаж був сфабрикований, як і заповіт.

Після смерті матері він залишився сам. У нього немає друзів, ніколи не було, часом з'являються жінки, яких він змушує «працювати» на нього на Монпарнасі, були, щоправда, й такі, яких він не змушував працювати, принаймні спочатку; з'являлися в нього й чоловіки, які, проте, самі платили йому. Він жив дуже самотньо. Під старість став ще самотніший. Звичайний шахрай, пройдисвіт, баламут, що займався дрібними «справусями». Він сіяв страх тільки довкола себе, але не далі. Втративши нас, він втратив свою імперію. Адже це був не гангстер, а просто дрібний сімейний шахрай, нишпорка в шафах, беззбройний убивця. Та він ніколи не компрометував себе перед сторонніми. Всі пройдисвіти живуть саме так, як жив він, не знаючи солідарності, величі, і в постійному страсі. Він боявся. Після матеріної смерті він жив дивним життям. Жив

у Турі. Ні з ким не знався, тільки з офіціантами в кафе, які зі своїх джерел підказували йому, на кого ставити на бігах, та з підпилими завсідниками, що грали в покер у задній залі. Він уподібнився до них, багато пив, очі налилися кров'ю, рот перехнябився. У Турі в нього нічого не залишилось. Замок продано, ділянку закладено. Цілий рік він прожив на меблевому складі, де зберігалася вся наша обстановка, цей склад ще колись орендувала наша мама. Цілий рік він спав у кріслі. Доки впускали. Минув рік. І врешті його вигнали на вулицю.

Цілий цей рік напевно сподівався викупити заставлену під іпотеку ділянку. Поступово він програв зі складу всі материні меблі, бронзових Будд, мідні прибори, а потім ліжка, шафи, постіль. Одного чудового дня він стає голий як бубон, таке трапляється з такими пройдисвітами, одного дня він побачив, що увесь його статок — це те, у що він одягнений, і більше нічого — ні скатертини, ні виделки з ножом. Він сам, як перст. За цілий рік ніхто не відчинив перед ним дверей. Він пише до кузена в Париж. Йому обіцяють сяку-таку роботу і кімнатку прислуги в кварталі Малезерб. І в п'ятдесят з гаком років він уперше пішов працювати, одержав першу в житті зарплату, він — кур'єр у морській страховій компанії. Так триває, мабуть, років з п'ятнадцять. Він потрапляє до лікарні. Але помер він не там. Він помер у своїй кімнаті.

Мати ніколи не говорила про свого старшого сина. Ніколи не скаржилась. Нікому не розповідала про те, як він нишпорить у шафах. Її материнство межувало з правопорушенням. І вона його приховувала. Була впевнена, що її не зрозуміють ті, хто не знав її сина так, як знала вона. Тільки один Бог, тільки Бог йому суддя. Вона відбувалася безневинними банальностями, постійно тими самими. Що якби він захопив, то був би найрозумніший з усіх трьох. Що він «найартистичніший». Найвитонченіший. І найбільше любить свою матір. І, врешті, найкраще її розуміє. Я й не уявляла, казала вона, що від сина можна чекати такої чуйності, такої інтуїції і такої глибокої ніжності.

Ми зустрілися з ним ще раз, і він завів мову про покійного молодшого брата. Який жах, ця безглузда смерть, це жахливо!.. Наш молодший братик, наш маленький Поло...

У пам'яті залишилась ця родинна картина: ми разом обідаємо в Садеку. Обідаємо утрьох за столом у їдальні. Одному братові сімнадцять, другому — вісімнадцять. Матері з нами немає. Ми з молодшим їмо, а він позирає на нас, тоді кладе виделку і втуплюється очима в молодшого брата. Дивиться дуже довго, а потім ураз каже йому щось жахливе. Фраза стосується їжі. Будь обережний, каже він, не їж так

багато. Молодший брат не відповідає. А той не вгаває. Не забувай, каже він, що великі шматки м'яса — для мене. Бо сам знаєш... Я питаю: чому для тебе? Він відповідає: тому що. Я кажу: а щоб ти помер. Я не можу більше їсти. Молодший брат теж. А він, він тільки й чекає, коли молодший брат наважиться сказати слово, одне слово, його стиснені кулаки уже над столом, щоб дати йому по голові. Молодший брат мовчить. Він смертельно зблід. На повіках зблискують сльози.

Старший брат помер у похмурий день. Здається, то була весна, квітень. Мені зателефонували. Сказали тільки, що його знайшли мертвим на підлозі в кімнаті. Більше нічого. Насправді він помер задовго до смерті. Він ще ходив по землі, але вже все відбулося і помирати вже було запізно: він помер зі смертю молодшого брата. Усе прожито і все спожито.

Вона просила, щоб його поховали разом з нею. Я вже й не пам'ятаю, на якому місці, на якому цвинтарі, десь у долині Луари. Вони лежать в одній могилі. Удвох. Це справедливо. І цей образ наділений нестерпною розкішшю.

Цілий рік сутінки опускалися в один і той самий час. Сутінки були дуже короткі, майже раптові. В сезон дощів ми тижнями не бачили неба, його за-

тягав густий туман, крізь який не пробивалося навіть місячне світло. А в сухий сезон навпаки — небо голе, абсолютно відкрите, вільне. Навіть безмісячними ночами було світло. І вимальовуються тіні — на землі, на воді, на дорогах, на стінах.

Я погано пригадую, якими були дні. Сонячне світло знебарвлювало кольори, стирало їх. А ночі я пам'ятаю. Синява була вища за небо, вона сягала аж за небесну твердь, на самісіньке дно перевернутої чаші. Небо для мене — це найчистіше сяйво, що пробивається крізь синяву, це холоднувате поєднання за межею будь-яких кольорів. Часом у Вінглогу, коли в матері був сумний настрій, вона просила підготувати двомісний екіпаж, і ми їхали в село помилуватися літньою ніччю. Я мала таке щастя — бачити такі ночі і милуватися ними разом з матір'ю. Прозорі потоки світла спадали з небес, наче безшумні, нерухомі водоспади. Повітря було синє, його можна було тримати в руці. Синє-синє. Небо — як безнастанне ряхтіння світла. Все осявалося ніччю, вся місцевість по обидва береги ріки, аж поки сягало око. Кожна ніч була особлива і тривала, скільки хотіла. Єдині звуки ночі — сільські собаки. Вони вили на місяць, знемагаючи від її таємничості. Собаки перегукувались від села до села, аж поки заповнювали собою увесь нічний простір і час — від краю до краю.

Увесь двір у чорнильно-чорних тінях цинамонових дерев. Сад завмер, мов витесаний із мармуру. Так само й будинок — монументальний, похмурий. Завмер і мій молодший брат, що йшов поруч зі мною, і вперто дивиться крізь відчинені ворота на безлюдну вулицю.

Того дня він не з'явився біля ліцею. У чорному автомобілі був лише водій. Він повідомив мені, що молодий господар терміново поїхав у Садек, бо захворів його тато. Що він, водій, одержав розпорядження залишитися в Сайгоні, щоб завозити мене до ліцею, а ввечері — в пансіон. Молодий господар повернувся за кілька днів. Я знову побачила його на задньому сидінні чорного автомобіля: він і досі уникав зацікавлених поглядів, його усе ще діймав страх. Ми мовчки цілувалися, цілувалися там, перед ліцеєм, цілувалися, наче в забутті. Він цілував мене і плакав. Батько буде жити. Його остання надія розтанула. Він говорив з батьком. Просив, щоб він дозволив нам бути разом, ще хоч трохи, ти мусиш мене зрозуміти, благав він, ти ж напевне теж колись кохав, як і я, хоч один раз за все своє довге життя, чи не так? Дозволь і мені допити цю пристрасть, це безумство, цю шалену любов до білої дівчинки, дозволь ще побути з нею, перш ніж вона поїде до Франції, ще хоч рік, я не в силі розлучитися з нею, бо це — кохання, і це все

таке нове, таке сильне, таке ненатле, воно наростає, і було б неймовірно жорстоко відривати її від свого серця, від тіла, адже ти добре знаєш, що таке не повториться більше ніколи.

Батько сказав, що в такому випадку волів би бачити сина мертвим.

Ми обливалися прохолодною водою з глеків, цілувались і плакали мало не до смерті, але цього разу від непогамовної насолоди. А потім я сказала йому. Сказала, щоб він ні про що не шкодував, я нагадала йому його ж слова, що мене не втримати і що мої вчинки від мене не залежать. Він відповів, що відтепер йому навіть це байдуже, що він уже готовий до всього. І тоді я сказала, що поділяю думку його батька. Сказала, що я не залишилася б з ним. І не стала пояснювати чому.

Це одна з найдовших вулиць Вінглоґа, вона виходить аж на Меконґ. Ця вулиця увечері завжди безлюдна. Того вечора, як і дуже часто перед тим, сталася аварія електромережі. З цього все й почалося. Щойно я виходжу на цю вулицю і за мною зачиняються ворота, — світло гасне. Я біжу. Біжу, тому що боюся темряви. Біжу все швидше і швидше. І нараз мені здається, що мене хтось наздоганяє. І я розумію, що це й справді хтось женеться. На бігу озирюсь і бачу: це дуже висока жінка, дуже худа, худа,

як смерть, вона сміється й біжить. Біжить босоніж, біжить, щоб мене упіймати. Я впізнаю її, це міська божевільна, у Вінглогу її знають усі. Я вперше чую її голос, вона говорить лише по ночах, удень вона спить, і часто саме тут, на цій вулиці, поряд із двором. Мене охоплює такий страх, що я не можу навіть крикнути. Мені десь із вісім років. Я чую її пронизливий сміх і радісні вигуки, безперечно, вона регоче з мене. Це спогад про найжахливіший мій страх. Сказати, що він сильніший за мій розум і мої сили — не сказати нічого. Пам'ятаю ту свою всепоглинаючу упевненість: якщо та жінка торкнеться до мене хоч пальцем, це буде гірше за смерть — я також збожеволю. Я ввірвалась у сусідський сад, у їхній будинок, вилітаю сходами нагору і падаю перед входом. Потім ще протягом багатьох днів я була не в змозі розповісти, що зі мною трапилось.

Ще й досі у мені гніздиться той страх перед усвідомленням, що стан матері погіршується — я все ще не наважуюсь означити його справжнім ім'ям, — і це призводить до того, що ця перепона все більше відмежовує її від нас, дітей. Гадаю, саме мені судилося побачити це з усією ясністю, мені, а не братам, вони не можуть достеменно судити про той її стан.

То було за кілька місяців до нашого остаточного

розлучення: Сайгон, пізній вечір, ми на терасі нашого будинку на вулиці Тестар. До теж з нами. Я дивилася на матір і ледве її впізнавала. А потім раптом, ніби все стерлося, спалахнуло, і я побачила замість матері якусь незнайомку. Переді мною була чужа жінка, вона сиділа на місці матері, але нізащо не могла бути моєю матір'ю. Стуманілим поглядом вона втупилася в парк, в якусь одну точку, мовби чекала чогось невідворотного, чого я зовсім не помічала. У її рисах, її погляді струменіла молодість, вона світилася щастям, хоч і намагалася притлумити це в собі через звичну соромливість. Вона була така вродлива! Поруч з нею сиділа До. Та, здавалося, що До нічого не помічала. А я злякалася не материної краси, не щасливого виразу на її обличчі, а зовсім іншого: хтось сидів тут замість неї, а я й не завважила, коли сталася підміна, я ж знала, що ніякої іншої жінки тут бути не могло, тільки вона, але раптом зникла саме її неповторність, ідентичність, і я не знала, у який спосіб можна було її повернути, чи щоб вона бодай почала повертатися. Ніким було заповнити її оболонку. Я божеволіла при здоровому глузді. Хіба закричати. І я закричала. То був слабкий крик, безсиле волання про допомогу, але він таки проломив той лід, у якому залякла вся сцена. Мати озирнулася.

Я заселяла все місто тією жебрачкою з вулиці. У всіх жебраках на вулицях, на рисових полях, на стежках, що помережили Сіам, на берегах ріки Меконг я впізнавала ту, якої так жахалася. Вона приходила звідусіль. І хоч би звідки йшла, завжди прямувала в Калькутту. Вона спала у затінку цинамонових дерев на шкільному подвір'ї. А над нею завжди схилялася моя матір, вона доглядала за її ногою, поточеною червами і обліпленою мухами.

Поруч із жебрачкою — як вічний супутник, маленька дівчинка. Жебрачка пройшла вже дві тисячі кілометрів, несучи її на руках. Вона зовсім не хоче тої дівчинки, вона віддала б її — нумо, беріть. У неї нема більше дітей. Жодного. Усі померли або покинуті — ціла юрба за її довге життя. А дівчинка, що спить під цинамоновими деревами, ще жива. Вона проживе довше за всіх. І помре в будинку, у мереживній сукні. І її будуть оплакувати.

Ось вона йде краєм рисового поля похилою стежкою, вона кричить і сміється на все горло. У неї такий дзвінкий сміх, від якого, напевно б, і мертві прокинулись, будь-хто прокинувся б, якби почув цей дитячий сміх. Вона цілими днями вештається біля бунгало, у бунгало живуть білі люди і вона пам'ятає, що вони дають жебракам поїсти. Та якось рано-вранці вона прокидається й вирушає в дорогу, одного дня вона йде геть, ви ще побачите чому, вона йде у на-

прямку гір, перетинає ліс і пробирається стежками, що пролягли уздовж хребтів Сіау. Можливо, вона побачила жовтаво-зелене небо над долиною, з того боку гір, і ця картина веде її через гори. Потім починається спуск до моря, до кінця. Цибатими кроками вона швидко спускається лісистими схилами. Іде все далі й далі. Через зачумлені, попалені спекою місцини. Сюди не долітає цілющий вітерець з моря. Тільки монотонний дзумкіт комарів та мертві діти, та дощі із дня в день. І ось нарешті дельта. Найбільша дельта на землі. Вкрита чорним намулом. Тягнеться до Чіттагонгу. Вона пройшла лісові стежки, чайні плантації, червоні від сонця, і тепер сходить у дельту. Вона йде в напрямку, за яким обертається земля — віддаленим, випуклим, східним. Одного дня вона опиняється перед морем. Вона кричить, сміється своїм кудкудакаючим, дивовижним пташиним сміхом. Із Чіттагонгу пливе джонка; рибалки, заслухані сміхом дівчинки, охоче беруть її з собою, і ось у цій компанії вона перетинає Бенгальську протоку.

А потім, потім її знову бачать біля міських звалищ у передмістях Калькутти.

Відтак вона губиться. Потім з'являється знову. В тому самому місті, за будівлею французького посольства. Сита, умиротворена, вона спить серед парку.

Там вона проводить свої ночі. А на світанку йде на берег Гангу. Вона завжди весела і завжди сміється. І нікуди більше не йде. Тут вона їсть, спить, тут уночі так свіжо й затишно: вона поселилася в парку під олеандрами.

Якось у той парк потрапляю і я. Мені сімнадцять. В англійському парку Калькутти будівлі посольств, оточені садами, ідуть мусонні дощі, тенісні корти пустують. Вздовж берега Гангу регочуть прокажені.

Ми робимо зупинку в Калькутті. Аварія на рейсовому пароплаві. Щоб згаяти час, ідемо в місто. Наступного дня, увечері, ми відпливаємо.

П'ятнадцять з половиною років. У Садеку чутки ширяться швидко. Навіть це вбрання — хіба воно не волає про безчестя. Що за мати, вона нічого не розуміє, не зуміла дівчинку виховати як слід! Бідна дитина. Ви тільки погляньте на цей капелюх, а ця помада на губах — усе це щось та означає, навряд чи вона така вже й безневинна, старається привабити погляди, приманити гроші. А її брати — негідники. Кажуть, що він китаець, синок мільярдера, вілла на березі Меконгу, із синіми кахлями. Батька це зовсім не тішить, для свого сина він бажав би кращої партії. Родина білих пройдисвітів.

Всі називали її «дама», вона прибула із Саваннакета. Її чоловіка перевели до Вінглонга. У Вінглонгу її не бачили цілий рік. А все через того юнака, заступника адміністратора у Саваннакеті. Їм не можна було більше кохатися. І тоді він застрелився. Чутка про цю історію дійшла аж до Вінглонга. Того дня, коли вона від'їжджала з Саваннакета у Вінглонг, — постріл у серце. На площі перед факторією, серед білого дня. А все тому, що через своїх маленьких донечок і свого чоловіка, якого переводили у Вінглонг, вона сказала йому: цьому треба покласти край.

Це відбувається щовечора в Шолені, у кварталі з лихою славою. Щовечора ця мала грішниця йде туди і віддає своє тіло пестошам брудного китайського мільйонера. Вона ходить у ліцей разом з іншими білими дівчатками, з юними білими спортсменками, що вчаться плавати кролем у басейні спортивного клубу. Одного дня їм наказують більше не розмовляти з донькою вчительки із Садека.

На перерві вона стоїть сама і дивиться на вулицю, спершись спиною об паркан. Матері вона про це не каже. Вона й далі приїздить до школи у чорному лімузині китайця. Дівчатка з цікавістю дивляться, як вона від'їжджає. Жодна з них не порушить наказу. Більше до неї ніхто не промовить ані слова. Ця ізоляція пробуджує спогад про даму з Вінглонга. Тоді дамі

було тридцять вісім. А дівчинці — десять. А тепер, коли вона про це згадує, їй уже шістнадцять.

Дама сидить на терасі і дивиться на проспект уздовж Меконґа, я бачу її, повертаючись з молодшим братом з недільної школи з катехизисом у руках. Її кімната розташована в центрі великого палацу з критими терасами, а палац стоїть серед парку олеандрів і пальм. Однакова відстань відділяє даму і дівчинку з плескатим капелюхом від людей у факторії. Вони обидві дивляться на довгі вулиці, на річку. І обидві такі схожі між собою. Обидві відкинуті. Самотні, мов королеви. Їх зневажають — це зрозуміло само собою. Вони обидві приречені на немилість через власні тіла — тіла, пещені і обціловувані їхніми коханцями, кожна віддана анафемі, бо пізнала насолоду, від якої можна вмерти, так вони кажуть, умерти загадковою смертю з коханцями, але без кохання. Йдеться саме про цей потяг до смерті. Смерть витає довкола них, шириться з їхніх кімнат, така потужна, що про неї знає усе місто, знають у факторіях, у районних містечках, на прийняттях, на нескінченних балах центральної адміністрації.

Дама на той час знову влаштовує офіційні прийоми, вона гадає, що все минулося, що юнак із Саваннакета пішов у забуття. Тож вона знову взялася за свої звані вечори, такі для неї важливі, оскільки таким чином люди хоч бачать одне одного і хоч іноді

вириваються із страшної самотності, неминучої в загублених серед безкінечних прямокутних рисових полів факторіях, щоб позбуватися страху, безумства, лихоманки та забуття.

Увечері при виході з ліцею — той самий чорний лімузин, той самий капелюшок, що надає їй якоїсь дитячої зухвалості, ті самі золочені туюфельки, і знову вона йде, йде, щоб дозволити синові китайського мільярдера себе роздягти і довго мити її тіло, він митиме її під душем, а потім поливатиме прохолодною водою із дзбана, завбачливо ним приготованою — так само вона милася щовечера вдома, у матері, — а потім нестиме її до ліжка, вмикатиме вентилятор і поступово обціловуватиме її скрізь, а вона проситиме ще і ще, а тоді вона повернеться в пансіон, і ніхто не буде її карати, бити, паплюжити, обзивати.

Він застрелився під ранок, перед факторією, на великій, яскраво освітленій площі. Вона у той час танцювала. А тоді настав день. І окреслив контур тіла. А згодом палюче сонце спотворило його тіло. Ніхто не наважувався наблизитись. Це справа поліції. Ополудні, коли причалять пасажирські баркаси, уже нічого не буде, площа буде порожня.

Мати сказала директорці пансіону: це все дурниці,

це не має значення, ви ж бачили її? Оті поношені суконьки, той рожевий капелюшок і золочені туфельки — їй воно так пасує! Мати чманіє від радості, коли говорить про своїх дітей, і від цього стає ще чарівніша. Молоді виховательки пансіону слухають матір як зачаровані. А що робити, каже мати, усі вони крутяться довколо неї, всі чоловіки із факторії, байдуже, одружені чи ні, вони труться біля неї, вони хочуть цю крихітку, дівчинку, ще не зовсім сформовану, погляньте, вона ще зовсім дитя. Люди кажуть: збезчещена? Що ж, а я кажу: як можна збезчестити цноту?

Мати говорить, говорить. Ну, припустімо, каже вона, дівчинка виставляє себе на показ — і сміється, говорячи про мою скандальну поведінку, про це клоунське вбрання, цей дурнуватий капелюх, про вишукану елегантність дитини під час переправи через річку, і сміється: зрозумійте, ніхто не може стриматися тут, у французьких колоніях, хто встоїть перед цією білосніжною шкірою, перед цим дівчатком; її довго ховали в глушині — і раптом випустили на світ божий, і тепер вона їде в місто у всіх на виду з тим китайським паскудником, у якого купа мільйонів, з діамантом на пальці — просто неначе юна дружина банкіра, — і мати заходиться плачем.

Побачивши мій діамант, вона промовляє тихим голосом: знаєш, він нагадує мені маленький солітер,

яким я заручилася з моїм першим чоловіком. О, так, кажу я, добродій Нуль. Сміємося. Таке ім'я, каже вона, його справді так звали.

Ми довго дивилися одна на одну, а потім вона усміхнулася так ніжно і ледь глузливо, сповнена такого глибокого знання про те, що відбувається з її дітьми і що з ними відбудеться в майбутньому, що я ледь не заговорила з нею про Шолен.

Та все ж не зробила цього. Ні тоді, ні потім. Ніколи.

Вона довго мовчала, ніби очікувала на щось, а тоді врешті промовила з глибокою любов'ю: ти знаєш, що це кінець? Що тут, у колоніях, ти вже ніколи не зможеш одружитися? Я стенаю плечима, сміюся. Кажу: я можу одружитися де завгодно і коли захочу. Мати похитала головою. Ні, каже вона, тільки не тут, тут уже всі знають. Вона дивиться на мене і каже незабутні слова: ти їм подобаєшся? Так, відповідаю я, саме так, я все одно їм подобаюся. Потім вона каже: ти подобаєшся їм, бо ти — це ти.

Вона ще питає мене: ти зустрічаєшся з ним лише заради грошей? Я вагаюся, а потім кажу: так, тільки заради грошей. Вона знову довго на мене дивиться, не вірить мені. Врешті каже: я була не така, як ти, навчання мені давалося важче, і я була дуже серйозна, так, я надто довго була дуже серйозна, задовго, і втратила смак до втіх.

Це було в Садеку під час вакацій. Мати відпочивала у кріслі-гойдалці, поклавши ноги на перетинку, вона прочинила двері вітальні і їдальні, створивши протяг. Була мирна і ні на кого не злилась. Раптом вона помітила свою доню, і в неї виникло бажання заговорити до неї.

Кінець, тобто передача земельного наділу біля дамби уже не за горами. Як і від'їзд до Франції.

Я дивилася, як вона засинає.

Час від часу мати оголошує: завтра йдемо до фотографа. Вона нарікає на ціни, але все-таки витрачається на сімейні фотографії. Ми дивимось тільки на фотографії, одне на одного не дивимось, тільки на знімки, кожен окремо, мовчки, без коментарів, але ми дивимось, і таким чином бачимось. Бачимо всіх членів родини разом або кожного окремо. Бачимо себе зовсім маленькими на старих світлинах і порівнюємо їх з недавніми знімками. Ми віддалилися ще більше. Продивившись, ми складаємо фотографії у комод для білизни. Мати водить нас до фотографа, щоб мати можливість нас бачити, бачити, чи ми нормально ростемо. Вона довго дивиться на фотографії, як і всі матері. Порівнює фотографії і розповідає про те, як росте кожен із нас. Їй ніхто не відповідає.

Мати фотографує лише своїх дітей. І більше нічого. У мене немає фотографій Вінглонга, жодної —

ані садка, ані річки, ані тамариндів, посаджених уздовж рівних проспектів ще за часів французької колонізації, жодної фотографії будинку, наших кімнат, побілених вапном, як у притулку, з великими ліжками з чорного й золоченого заліза, кімнат, що освітлені, як шкільні класи — червонуватими лампами для вуличних ліхтарів, зелені полотняні абажури, — і жодного, жодного фото цього неймовірного дому, тимчасового прихистку, такого недоладного, хоч тікай, прихистку, де мешкала моя мама, чекаючи, щоб, як вона казала, по-справжньому влаштуватися у Франції, у тих краях, про які вона говорила все своє життя і які розташовувалися, відповідно до її настрою, її віку, її смутку, між Па-де-Кале та Антре-де-Мер. Та коли вона врешті оселиться в своєму останньому домі на березі Луари, її кімната буде така сама, як і в Садеку — жахлива. Вона все забуде.

Вона ніколи не фотографувала місцевість, краєвиди — лише нас, її дітей, переважно усіх трьох разом, щоб фото було дешевше. Ми ще є на кількох любительських світлинах, що їх зробили матеріні друзі і її нові колеги, які приїхали з колонії; вони знімали екваторіальні краєвиди, кокосові пальми та кулі на вулицях, щоб послати ці фотографії своїм рідним.

Тихцем від нас мати показує фотографії своїх дітей власній родині під час відпусток. Ми не хочемо

їхати до цієї родини. Мої брати навіть не знайомі з нашими родичами. Я була найменша, і спочатку мати брала мене. А потім я виросла й перестала туди їздити; тітки, шоковані моєю поведінкою, не хотіли, щоб їхні доньки спілкувалися зі мною. Тож моїй матері лишається тільки показувати фотографії, і вона показує їх, одну по одній, показує своїм двоюрідним сестрам, які в неї діти. Це наче обов'язок, і вона його виконує, адже її двоюрідні сестри — це все, що залишилось від її родини, і ось вона показує їм родинні фотографії. Чи можна за такою поведінкою зрозуміти цю жінку? Як вона у всьому хоче дійти до кінця, не допускаючи й думки, що можна від чогось відмовитись, покинути — і цих двоюрідних сестер, і свій біль, і свій постійний клопіт? Гадаю, що так. Саме у цій її завзятості, на перший погляд, такій абсурдній, я знову помічаю її глибоку красу.

Коли вона постаріла і посивіло її волосся, вона теж ходила до фотографа, ходила сама, фотографувалася у своїй гарній темно-червоній сукні і з двома своїми прикрасами: ланцюжком та золотою брошкою з нефритом: невеличкий шматочок нефриту, обрамлений золотом. На фото у неї гарна зачіска, жодної зморшки, чистий образ. Місцеві зі статками також ходили до фотографа, раз у житті, коли бачили, що наближається смерть. Світлини були великі, всі —

одного формату, обрамлені золоченими рамцями, їх вішали біля сімейного вівтаря. Люди на цих фотографіях — а я бачила їх чимало — виходили майже однакові, схожість була просто вражаюча. І не лише тому, що старість уподібнює, а тому, що портрети були відретушовані так «майстерно», що прикметні риси обличчя, якщо вони й залишалися до старості, майже зовсім згладжувались. Всі лиця були однаково прикрашені для зустрічі з вічністю, старанно омолоджені і обезособлені. Люди хотіли саме цього. Схожість і стриманість скрашували їхні спогади про перебування в родині, засвідчували їхню особистість. Що більша була їхня подібність, то очевиднішою ставала їхня належність до родини. До того ж усі чоловіки мали однакові тюрбани, а жінки — однакові шиньйони й туго зачесане назад волосся, усі в однаковому вбранні з стоячими комірцями. Вони всі дуже схожі, але я й тепер упізнала б їх серед тисяч інших. Такий самий вигляд мала й моя мати, коли фотографувалася у червоній сукні, такий самий вираз, дехто сказав би — шляхетний, а інший заперечив би — розмитий.

Про це вони більше ніколи не говорили. Все було вирішено: він ніколи не проситиме у батька дозволу одружитися з нею. Вони знали: батько не пожаліє свого сина. У нього немає жалю ні до кого. Він з тих

китайських емігрантів, які тримають у своїх руках усю комерцію в колоніях, той, із голубих терас, — найжахливіший, найбагатший, його володіння сягають далеко за межі Садека, аж до Шолена — китайської столиці французького Індокитаю. Мужчина з Шолена знає, що батькове рішення збігається з рішенням дівчини, і їх неможливо змінити. Поступово він починає розуміти, що від'їзд, який їх розлучить, — єдино можливий щасливий варіант їхнього роману. Що ця дівчина не створена для шлюбу, що вона втече від будь-якого чоловіка, що рано чи пізно доведеться з нею розлучитися, забути, повернути її білим людям, повернути її братам.

Він чманіє від її тіла, і дівчинка більше не страждає, що воно в неї таке, таке тендітне, і, хоч як це й дивно, навіть мати вже не переймається, як раніше, так, ніби й вона також відкрила для себе, що це тіло, врешті, цілком пристойне, придатне, не гірше за інші. Коханець із Шолена вважає, що надто сильна тутешня спека погано вплинула на ріст білої дівчинки. Він теж народився і виріс у цій спеці. Це їх навіть чимось ріднить. Він каже, що всі роки, які вона провела тут, на цій нестерпній широті, зробили з неї дівчину із Індокитаю. Що у неї витончені руки, як у тутешніх дівчат, її густе волосся, про яке можна подумати, що воно увібрало всю її силу, таке ж довге,

але найголовніше — ця шкіра, така ніжна від дощової води, яку тут збирають, щоб купати в ній жінок і дітей. Він каже, що у французенок шкіра шерхка, навіть якась потріскана, не те, що в неї. Ще він каже, що скупе харчування в тропіках — риба та фрукти — теж відіграло свою роль. А ще вбрання — сукні з бавовни і шовку, широкі, вільні, що ледь торкаються тіла, лишаючи його фактично голим.

Коханець із Шолена уже не може без цієї білої дівчинки-підлітка, він розчинився в ній аж до самозабуття. Щовечора дівчинка дарує йому насолоду, яка поглинає увесь його час, його життя. Тепер він майже не розмовляє з нею. Можливо, він гадає, що слова запрості, і вона однаково не зрозуміє, що саме він намагається сказати про неї, про своє кохання, якого він ніколи ще досі не знав і сказати про яке йому бракує слів. А можливо, він помітив, що вони ніколи й не розмовляли по-справжньому, а лише викрикували щовечора в кімнаті імена одне одного. Так, раніше він про це не задумувався, а тепер уже розуміє.

Він дивиться на неї. Навіть заплющивши очі, він усе ще дивиться на неї. Він вдихає аромат її обличчя. Вдихає в себе дитину, заплющені очі, вдихає її дихання, цей тепло-гарячий подув. Він майже не роз-

різняє обриси її тіла, воно не таке, як у інших, воно не має усталених форм, воно не закінчується тут, у кімнаті, воно ще росте, воно змінюється щохвилино, воно не лише там, де він його бачить, — воно всюди, там, за межами його зору, де панує гра і витає смерть; податливе, гнучке, воно розчиняється в насолоді, так, ніби воно не юне, а цілком зріле, воно не лукавить, і просто аж страшно, наскільки воно все розуміє.

Я дивилася, що він робить зі мною, як він бере мене, я ніколи не думала, що так буває, це перевершило мої сподівання, відповідало найвищому призначенню мого тіла. Так я стала його дитиною. Він теж став для мене чимось іншим. Я почала розпізнавати невимовну ніжність його шкіри, його прутня, поза межами його ества. Тінь іншого чоловіка мусила промайнути в кімнаті, тінь молодого вбивці, але я про це ще не знала, я його ще не бачила. Тінь молодого мисливця теж витала в кімнаті, але про нього я знала, часом він був там, посеред насолоди, і я казала про це коханцю з Шолена, я казала йому про його тіло і про його прутень, про його невимовну ніжність, про його мужність у лісах і на берегах річок, у гирлах яких чигали чорні пантери. І все це розпалювало в нім бажання і він брав мене знову і знову. Я стала його дитиною. Щовечора він

кохався зі своєю донею. А часом його охоплює страх, він стривожено питає, як вона почувається, так, ніби тільки щойно виявив, що вона смертна, його пронизує думка про те, що він може її втратити. Чи раптом зауважає, яка вона манюсінка, і аж нетямиться з батьківського страху. А ще цей головний біль, що часто її мучить, коли вона лежить бліда як смерть, нерухома, з вологою пов'язкою на очах. Його лякають її раптові напади огиди до життя, коли вона згадує про свою матір і починає кричати і плакати від злості, що не може нічого змінити, не може зробити матір щасливою, поки та ще жива, не може повбивати тих, хто заподіяв їй зло. Схилившись над нею, він збирає губами її сльози, з силою притискає, аж розчавлює її об себе, дуріючи від жадання при вигляді цих сліз, цього гніву.

Він бере її так, як узяв би свою дитину. А втім, він таки бере свою дитину. Він бавиться тілом своєї дитини, перевертає його, накриває ним своє обличчя, рот, очі. А дівчинка віддається грі, знаючи наперед, до чого вона приведе. І ось уже вона благає його про щось, а він кричить: замовкни; кричить, що більше її не хоче, що вже не хоче насолоджуватися її тілом, і ось вони знову обіймаються, спілітаються в смертельному страху, і цей страх розповзається по кімнаті, і вони знову піддаються йому в сльозах, у безнадії, у щасті.

Увесь вечір вони мовчать. У чорному автомобілі, що везе її до пансіону, вона схиляє голову йому на плече. Він обіймає її. І каже: як добре, що скоро прийде корабель з Франції і забере тебе назавжди, і ми нарешті розлучимось. Дорогою вони мовчать. Часом він просить водія проїхатися вздовж ріки, трохи покататися. Виснажена, вона засинає, пригорнувшись до нього. Він будить її цілунками.

В дортуарі пансіону горить синювате світло. Пахне ладаном, його завжди палять у темряві. Спека буквально нависає, усі вікна — навстіж, але нема ані вітерцю. Я роззуваюся, щоб не зчиняти шуму, але я спокійна, я знаю, що наглядка не прокинеться, що тепер за мною визнають право приходити вночі, коли я хочу. Я зразу підходжу до ліжка Г. Л., усе ще побоюючись, чи не втекла вона протягом дня з пансіону. Вона на місці. Вона міцно спить, ця моя Г. Л. Навіть уві сні у неї впертий, майже ворожий вигляд. Непокора. Руки закинуті за голову. Вона спить не так, як інші дівчата: її ноги стиснуті до купи, обличчя не видно, а подушка зісковзнула. Я здогадуюсь, що вона чекала на мене і, не дочекавшись, заснула ось так, ображена і сердита. Мабуть, плакала, а потім провалилася в безодню сну. Мені хотілося б її розбудити і ми пошепки потеревенили б. Я більше не розмовляю з чоловіком із Шолена, і він більше не

говорить зі мною, і тепер мені хочеться розпитувань Г.Л. Вона наділена незрівнянною увагою, як і всі люди, котрі не розуміють, про що йдеться. Але будити її не можна. Якщо Г. Л. розбудити ось так, серед ночі, вона більше не зможе заснути. Вона встає, їй хочеться вийти, вона так і робить, спускається сходами, ходить коридорами, порожнім подвір'ям, бігає, кличе мене, вона така щаслива — ніхто нічого не може з нею зробити, хіба що позбавлять денної прогулянки, але ж вона цього й чекає. Я вагаюся і, нарешті, ні, я не буджу її. Під москітною сіткою можна задихнутися від спеки, коли її спустиш, то просто нічим дихати. Я ж бо прийшла з вулиці, з берегів річки, де завжди прохолодно вночі. Я уже звикла, я завмерла й чекаю, коли це минеться. Поступово проходить. Я ніколи не засинаю зразу, хоч і дуже втомлююсь від того нового, що прийшло в моє життя. Я думаю про чоловіка з Шолена. Зараз він, напевне, у якомусь нічному клубі в районі «Джерела», разом з водієм, вони, напевне, мовчки п'ють, коли вони удвох, то п'ють рисову горілку. Або ж повернувся додому, заснув при увімкненому світлі у своїй кімнаті, так ні до кого і не заговоривши. У такий вечір думки про чоловіка з Шолена нестерпні. І думки про Г. Л. теж нестерпні. Здається, що їхнє життя наповнене чимось таким, що перебуває поза ними самими. Здається, в мене все зовсім по-іншому. Мати каже: та вона вічно всім

невдоволена. Мені здається, що я починаю виразніше бачити своє життя. І відчуваю — я вже можу собі в цьому зізнатися, — відчуваю туманне бажання вмерти. Слово «смерть» уже невід’ємне від мого життя. В глибині душі мені хочеться залишитись самій, та я більше не сама відтоді, як пішла з дитинства, покинула свою родину, родину мисливця. Я писатиму книжки. Це єдине, що я бачу за межами тієї миті, в розпростертій переді мною великій пустелі мого майбутнього життя.

Я вже не знаю, що за слова були у телеграмі із Сайгона. Чи там було сказано, що мій молодший брат «помер», чи що його «прикликав до себе Господь». Здається, так і було: «Господь прикликав». Я раптом збагнула очевидне: вона не могла послати цієї телеграми. Молодший брат. Смерть. До мене це не зразу дійшло, а потім, раптом, звідусюди, з глибини світу накочується біль, біль захльостує мене з головою, поглинає, я нічого не бачила, мене більше не існувало, був лише біль, і я вже не розуміла який: чи то повернувся біль від втрати дитини — кілька місяців тому моя дитина померла під час народження, — чи накопився новий. І якщо тоді я хотіла вижити, то тепер я цього не бажала.

Сталася помилка. Але чому ця помилка за кілька секунд захопила Всесвіт? То був скандал на рівні

Господа Бога. Мій молодший брат був безсмертний, а цього не помітили. За життя його безсмертя було заховане в його тілі, а ми, ми й не помітили, що саме в цьому тілі гніздиться безсмертя. Тіло мого молодшого брата померло. Разом з ним померло й безсмертя. А світ продовжував існувати без цього тіла. Вони страшенно помилялися. Помилка охопила увесь Всесвіт — скандал, ганьба.

Коли молодший брат помер, усе інше теж мало померти. Померти його смертю. Це мала бути ланцюгова реакція смерті, що тяглася від цієї дитини.

А мертве тіло не відчувало жодних подій, причиною яких воно було. Безсмертя, яке знайшло в ньому притулок на двадцять сім років життя, а він і не підозрював про нього.

Окрім мене, ніхто цього не знав. І коли я це усвідомила, усвідомила таку просту істину, що тіло молодшого брата було й моїм тілом, я мала вмерти. І я вмерла. Молодший брат увібрав у себе й мене, я злилася з ним і померла.

Людей треба попереджувати про такі речі. Їх треба навчити, що безсмертя смертне, що воно може вмерти, таке вже ставалося і може статися знову. Навчити, що безсмертя ніколи не виказує себе, що воно

завжди ховається за абсолютною двоїстістю. Що деякі люди можуть приховати його присутність, але за однієї умови — вони не повинні підозрювати про таке своє вміння. А хтось може виявити безсмертя в інших людях, але він теж не повинен знати про таку свою здатність. Поки життя живеться, воно безсмертне. Безсмертя — не питання часу, навіть не питання власне безсмертя, це справа іншого порядку, але ніхто не знає якого. Говорити, ніби безсмертя не має кінця-краю, — хибно, як і говорити, що воно починається і закінчується з життям людського духу, хоч саме з духом воно і співіснує — бере участь у гонитві за вітром. Погляньте на мертві піски пустелі, на тіла мертвих дітей: безсмертя не проходить крізь них, воно зупиняється і йде в обхід.

Безсмертя мого брата було чисте й безмежне — без вади і пустої вигадки. Молодший брат не мав про що кричати в пустелі, йому нічого було казати — ні там, ні тут, — просто нічого. Він не здобув освіти, йому так і не вдалося вивчитись на кого-небудь. Він не вмів говорити, ледве читав, ледве вмів писати, часом складалося таке враження, що він навіть не вмів страждати. Він просто нічого не розумів і боявся.

Моя безглузда любов до нього залишиться для мене нерозгаданою таємницею. Я не знаю, чому я його любила аж так, що ладна була померти замість нього. До того, коли це сталося, ми не бачилися з ним більше десяти років і згадувала я про нього нечасто. Виходить, я любила його завжди, і ніщо не було владне над цією любов'ю. Ніщо, крім смерті, а про неї я й забула.

Ми зрідка з ним говорили, майже не говорили про старшого брата, про наше нещастя, про нещастя нашої матері, про невдачу з наділом. Переважно говорили про полювання, про карабіни, про механіку, про машини. Він не міг без гніву дивитися на розбитий автомобіль і розповідав мені, які в нього колись будуть машини. Я знала всі марки мисливських карабінів і всі марки машин. Ще ми, звичайно, говорили й про те, що можна потрапити в зуби тигрові, якщо бути роззявами, що можна втопитися, якщо надумаєш купатися в бурхливому потоці, де надто швидка течія. Він був старший за мене на два роки.

Вітер ущух, і під деревами засяяло незвичне світло, яке буває після дощу. Птахи щебечуть на все горло, як малохольні, їм дощукуляє холод, і вони

оглушливо верещать в прохолодному повітрі, широко роззявлюючи свої дзьоби.

Вимкнувши двигуни та довірившись буксирам, пароплави підіймалися течією до портових будов у гирло Меконга, в напрямку Сайгона. Це гирло, цей рукав Меконгу, називається тут Рів'єрою, сайгонською Рів'єрою. Стоянка триває тиждень. Пароплав причалував до пристані, і з ним причалувала сама Франція. Можна було повечеряти й потанцювати у Франції, щоправда, моя мати не могла собі цього дозволити, надто дорого, та, зрештою, їй це було ні до чого, а ось із коханцем з Шолена туди можна було піти. Але він не хотів цього, оскільки боявся, що його побачать з такою молодесенькою білою дівчиною, він цього не казав, але вона все знала. У той час, і це було не так і давно, якихось п'ятдесят років тому, мандрувати світом можна було тільки на пароплавах. Гігантські простори на всіх континентах ще не були обплутані мережею шосейних доріг і залізниць. Сотні, тисячі квадратних кілометрів поєднувались тільки древніми морськими шляхами. Сполучення між Індокитаєм та Францією забезпечували найкращі пароплави компанії «Мессажері марітім», мушкетери морських трас «Портос», «Д'Артаньян», «Араміс».

Така подорож тривала двадцять чотири дні. Рейсові пароплави уже ставали тоді цілими містами зі своїми вулицями, барами, кафе, бібліотеками, салонами, зустрічами, коханцями, одруженнями, смертями. Тут утворювалося своє товариство, випадкове, вимушене, що само собою зрозуміло, але саме тому воно всіх влаштовувало, було досить приємне для спілкування, і для багатьох це були незабутні, веселі дні. Тим паче для жінок, для яких це був єдино можливий вид подорожей. Принаймні, для більшості жінок і для деяких чоловіків, така подорож із Франції в колонії на все життя залишалася найзахоплюючішою пригодою. Для матері ці подорожі, а ми тоді були зовсім маленькі, теж стали, як вона називала, «тим найкращим у житті».

Від'їзд. Від'їзд був завжди однаковий. Він завжди був як перший від'їзд морем. Розлука з землею завжди супроводжувалася болем і безнадією, але це, врешті, усе ж не перешкоджало від'їжджати чоловікам — вічним блукальцям, духовним людям і просто мандрівникам, що подорожували тільки заради самої морської подорожі, так само, як і не перешкоджало жінкам відпускати своїх чоловіків; жінки ніколи не від'їжджали, вони залишалися, щоб оберігати родинне вогнище, чистоту роду, майно, щоб чоловікам було куди повертатися. Упродовж століть завдяки кораб-

лям морські подорожі були повільніші й трагічніші, ніж у наші дні. Тривалість подорожі тоді дорівнювала відстані. Усі були звичні до повільних швидкостей на землі і на морі — людських швидкостей, звикли до запізнень і затримок, до очікування попутного вітру, ясної погоди, сонця, змирилися з кораблетрощами і смертю. Пароплави, які бачила біла дівчинка, були тоді найсучасніші і найшвидші — останні поштові пароплави на світі. І справді, за часів її молодості уже освоювалися перші лінії авіаційного сполучення, які поступово звільнили людство від довгих морських подорожей.

Ми ще приходили щовечора на квартиру в Шолені. Тривалий час він робив це ніби за звичкою, обливав мене водою із глиняного дзбана і ніс у ліжку. Лягав біля мене, випростувався, але не мав уже ніякої снаги, ніякої енергії. Відтоді, як день мого від'їзду, хоч і неблизький, був уже визначений, він більше нічого не міг робити з моїм тілом. Це сталося раптово, опріч його волі. Його тіло не хотіло тієї, що поїде геть, що зрадила. Він казав: я більше не можу тебе взяти, думав, що зможу, але нічого не виходить. Я вмер, казав він. З ніжною, вибачливою усмішкою промовляв, що, мабуть, уже ніколи більше не зможе. А ти хотів би? — питала я. Пробуючи розсміятись, він відповідав: не знаю, у цей момент,

напевне, що так. Його ніжність перетворилася на біль. Він не говорив про цей біль, ні разу навіть словом не обмовився про нього. Інколи його уста здригалися, тоді він заплющував очі і стискав зуби. Проте він і далі мовчав, і я не знала, що він бачить там, за заплющеними очима. Могло здатися, що він любив цей біль, як колись любив мене, дуже сильно, можливо, аж до смерті, бо відтепер надавав перевагу болю. Часом казав, що хоче мене гладити, голубити, бо я ж так хотіла цього, а він так любить дивитися, коли на мене знаходить задоволення. І він голубив мене, і дивився на мене, і кликав мене, як свою дитину. Ми вирішили більше не зустрічатися, але це було неможливо, абсолютно неможливо. Щовечора я знову бачила його біля ліцею в чорному автомобілі, він сидів і ховав від сорому лице.

Настав час відплиття, корабель дав три гудки, дуже протяжні, дуже гучні, їх було чути на все місто, і небо над портом почорніло від диму. Потім до пароплава підпливли буксири і потягли його на середину, до головного фарватеру ріки. Зробивши справу, буксири віддали швартові і повернулися в порт. Тоді пароплав ще раз попрощався, ще раз пролунав оглушний рев, сповнений такої таємничої журби, що люди готові були розплакатись, і не лише ті, хто відпливав чи проважав своїх близьких, а й ті, хто

прийшов просто так, подивитися, хоч їм і не було з ким прощатися. Запрацювали мотори — і пароплав сповільна рушив униз по ріці. Ще довго було видно його високий силует, що віддалявся у напрямку моря. Люди усе ще проводжали його поглядами, махали шарфами й хусточками, але все рідше й рідше, усе з меншим і меншим запалом. І врешті силует пароплава остаточно зник за горизонтом. День був ясний і здавалося, що пароплав повільно занурюється у воду.

Коли пароплав дав останній прощальний гудок, коли забрали трап і буксири потягли пароплав, віддаляючи його від землі, вона також заплакала. Ніхто не повинен бачити її сліз, адже він був китаєць, і таких коханців не личить оплакувати. Перед матір'ю і молодшим братом вона не могла показати, що їй боляче, у їхній родині так не було заведено. Вона бачила його великий автомобіль, довгий і чорний, з одягненим у біле водієм. Автомобіль стояв трохи осторонь від паркування машин «Месажері марітім», стояв окремо. Вона одразу впізнала його. Впізнала і ледь видимий силует на задньому сидінні, нерухомий і пригнічений. Дівчина стояла, спершись на поруччя парапету, як і тоді на поромі. Вона знала, що він дивиться на неї. Вона теж на нього дивилася, вона його вже не розрізняла, але не відводила очей

з чорного автомобіля. А потім зник і він. Пропав у дальності й порт, і вже не було видно землі.

Китайське море, Червоне море, Індійський океан, Суецький канал — прокинувшись якогось ранку, ми зрозуміли, що ввійшли в канал: пароплав більше не хитало, мовби він плив через піски. Але спочатку був океан. Велетенський, найдовший, найширший, він сягав аж до Південного полюса, по ньому пролягав найдовший відтинок нашої подорожі — від Цейлону до Сомалі. Часом було так спокійно, а погода така ясна, така приємна, що здавалося, ніби ми не в океані, а на якійсь морській прогулянці. У такі дні на пароплаві усе відчиняли навстіж — салони, коридори, ілюмінатори. Пасажири втікали зі своїх задушливих кают і навіть спали на палубі.

Під час подорожі, коли ми перетинали океан, пізно вночі знайшов свою смерть один пасажир. Вона вже точно не пам'ятає, коли це сталося, — тоді, чи під час другої подорожі. Декілька чоловік грали в карти у барі першого класу, серед цих картярів був і один юнак, який мовчки поклав свої карти, вийшов з бару, пробіг через палубу і кинувся в море. Пароплав ішов на повному ходу, і поки він зупинився, знайти тіло було вже неможливо.

Ні, вона пише ці рядки і бачить не корабель, а інше місце, там, де вона почула цю історію. То був Садек. Юнак був сином адміністратора Садеку. Вона знала його, він також ходив до ліцею в Сайгоні. Вона пригадує: такий високий, напрочуд привітне обличчя, темноволосий, в окулярах з роговою оправою. У його каюті не знайшли нічого, жодного листа. Жахливо: він був її ровесником, і його вік залишився в пам'яті незмінний — сімнадцять років. На світанку корабель рушив далі. І це було найстрашніше. Схід сонця, порожнє море, пошуки вирішено припинити. Ще одна розлука.

Під час цієї подорожі, у тому ж океані, у нічних сутінках, з великого салону на головній палубі зазвучав вальс Шопена — саме той, який вона колись намагалася вивчити, але безуспішно, їй ні разу не вдалося зіграти його без помилок, і після цього мати дозволила їй кинути заняття музикою. Ту ніч, одну з багатьох ночей, дівчина провела на пароплаві, це вона точно знає; вона була на палубі, коли раптом під сяючим у корабельних вогнях небом зазвучала музика Шопена. Тихо, вітер ані шелесне, і музика ширилась по всьому темному пароплаву, ніби послання з неба, але невідомо кому, як Божа заповідь, зміст якої невідомий. І дівчина стрепенулася, так, ніби теж хотіла кинутися в море і звести

рахунки з життям, а потім довго плакала, думаючи про чоловіка з Шолена; вона вже не була впевнена в тому, що не любила його, може, вона й сама не знала про цю любов, яка пропала, як вода в пісок, і це відкрилось їй лише тепер, саме в ту мить, коли зазвучала музика над безмежним морем.

Так само потім їй відкрилося безсмертя молодшого брата посеред безмежної смерті.

Навколо неї спали люди, музика накривала їх, але не будила. І дівчина подумала про те, що це найспокійніша в світі ніч, таких ночей ще ніколи не бувало в Індійському океані. Здається, саме тієї ночі вона бачила, як на палубу піднявся її молодший брат з якоюсь жінкою. Він сперся на поруччя, вона обійняла його, і вони поцілувалися. Дівчина заховалася неподалік, щоб мати можливість краще їх розгледіти. Вона впізнала ту жінку. Уже певний час її з молодшим братом годі було розлучити. Та жінка була заміжня, але нещаслива в шлюбі. Чоловік, вочевидь, нічого не помічав. Останні дні подорожі брат цілі дні проводив у каюті з тією жінкою, вони виходили лише надвечір. Протягом цих самих днів брат дивився на свою матір і сестру так, ніби не впізнавав їх. Мати стала відлюдькувата, мовчазна, ревнива. А сестричка плакала. Вона була щаслива за брата, та водно-

час боялася за нього. Їй здавалося, що він покине їх і поїде від них з цією жінкою, але ні, прибувши до Франції, він знову приєднався до них.

Вона не знає, скільки минуло часу після її від'їзду, перш ніж він нарешті скорився батьківській волі і погодився на шлюб з дівчиною, яку той вибрав для нього: сім'ї домовилися про це ще десять років тому, вона теж купалася в золоті, в діамантах, у нефритах. То була китаянка, як і він, з Півночі, вона приїхала з Фушуня у супроводі своєї родини.

Напевне, він ще довго не міг бути з нею, довго не міг подарувати їй спадкоємця їхніх статків. Напевне, лежачи в ліжку, він уявляв свою білу дівчинку. Напевне, ще багато днів і ночей він жадав тільки її, до неї одної були спрямовані всі його помисли, його любов, його безмежна ніжність, його лякаюча тілесна чуттєвість. А тоді якось настав такий день, коли близькість з дружиною стала можлива. Того дня він так пристрасно, так нестерпно жадав білу дівчинку, що раптом, неначе в гарячці, побачив її перед собою і оволодів іншою жінкою, охоплений потягом до білої дівчинки. Це була брехня, але він увійшов у тіло своєї дружини і завдяки цій брехні зробив те, чого чекали від нього обидві сім'ї, і Небо, і духи його предків на Півночі — він зміг зачати спадкоємця свого роду.

Можливо, вона знала про існування білої дівчини. У неї були покоївки родом із Садека, вони знали цю історію і, вочевидь, мали б їй розповісти. Вона не могла не бачити його страждань. Дівчата були ровесницями, їм обом було по шістнадцять. Чи бачила вона, як тієї ночі плакав її чоловік? А якщо бачила, то чи намагалася його втішити? Але чи могла шістнадцятирічна дівчина, наречена-китаяночка тридцятих років, знайти безпомильні слова утіхи для чоловіка, який страждає від усвідомлення своєї зради, наслідки якої вона відчувала на собі? Хтозна? А може, все було не так? Можливо, вона проплакала разом з ним цілу ніч, не зронивши ані слова. І, можливо, потім, після сліз, прийшла любов.

Але біла дівчинка так ніколи й не дізналася про це.

Після війни минуло багато років, були одруження, діти, розлучення, книжки, і ось він зі своєю дружиною приїхав до Парижа. Він зателефонував до неї. «Це я». Вона одразу впізнала його. Він сказав: я тільки хотів почути ваш голос. Вона відповіла: так, це я, добрий день. Він знітився, він боявся, як і колись. Нараз його голос затремтів. І через тремтіння вона відразу вловила китайський акцент. Він знав, що вона пише книжки, він знав це від її матері, яку

зустрів у Сайгоні. Знав і про молодшого брата, він посівчував їй. А далі він не знав, що казати. І тоді він сказав їй. Він сказав, що все так само, як було раніше, що він і досі любить її, що ніколи не зможе її розлюбити, і що любитиме тільки її до самої смерті.

*Нофле-ле-Шато — Париж
Лютий-травень 1984 р.*

Піаф французької літератури

Маргеріт Дюрас прожила бурхливе у всіх відношеннях життя. Народилася вона 1914 р. під Сайгоном, дитинство її минуло в Індокитаї. Перебравшись до Парижа, вона потрапила в епіцентр бурхливого культурного життя. Починала писати під Гемінгвея, потім багато експериментувала, окрім прози, писала п'єси, пробувала себе в кіно. Дюрас — авторка сценарію одного з найзначніших творів французької «нової хвилі», фільму Алена Рене «Гіросіма, любов моя», про який тоді писали: «Ця картина назавжди змінила природу кіно». Її повісті екранізували Пітер Брук («Moderato Cantabile») та Жан-Жак Анно («Коханець»).

Згодом Дюрас починає знімати фільми сама. Її творча траєкторія доволі незвична: протягом десятиліть вона була просто відомим літератором. Справжня слава, що вийшла за межі Франції, прийшла до неї після публікації 1984 року значною мірою автобіографічної повісті «Коханець», за яку вона отримала Гонкурівську премію.

Дія витонченої психологічної повісті відбувається в Індокитаї, сучасному В'єтнамі, юна героїня живе з матір'ю і двома братами. Старший — покидьок і гуляка, молодший — ніжний і чуттєвий хлопчик. Мати сліпо любить старшого сина, до інших вона байдужа. Наша героїня мріє переїхати до Франції, але тим часом її віддають до пансіону.

Якось на поромі з нею знайомиться молодий, багатий і вишуканий китаець. Їй лише п'ятнадцять, а йому вже тридцять два. Незважаючи на різницю у віці й суспільному становищі, між ними спалахує шалена пристрасть і вони стають коханцями. Непідробний жах охоплює героя, коли він розуміє, що закоханий у дівчину по-справжньому...

1992 року режисер Жан-Жак Анно («Ім'я Троянди», «Сім років у Тибеті») зняв за «Коханцем» однойменний фільм. На тлі вражаючих пейзажів Індокитаю Анно показав одну з найкращих кіноісторій про кохання. Дебютантку Джейн Марч режисер відібрав із сотень претенденток на роль, побачивши її фото в журналі. Щоб отримати дозвіл знімати неповнолітню Джейн у кількох еротичних сценах, Анно мусив навіть особисто познайомитися з її батьками...

Фільм був удостоєний низки престижних кінопремій.

Маргеріт Дюрас, разом з Аленом Роб-Грійє, вважають основоположником французького «нового роману».

Останні роки життя Маргеріт Дюрас були осяяні справді неймовірним коханням, яке поєднало далеко не молоду Дюрас із молодим мужчиною на ім'я Ян Андреа. Кожен з них опублікував свою версію історії їхніх стосунків: Дюрас написала роман «Голубі очі, чорне волосся», Андреа ж відповів книгою «Ця любов».

Один із сучасників Маргеріт Дюрас сказав про неї так: «Вона була Піаф нашої літератури і, подібно до неї, безнастанно кричала про кохання».

Але ще точніше сказала відома актриса Фанні Ардан: «Дюрас учить нас, що головна історія будь-якого життя — любов. І якщо вам видається важливішим щось інше — це означає, що ви вже вмерли».

Ігор Березовський

Кадр із фільму «Коханець»

Маргеріт Дюрас (4.04.1914 – 3.03.1996) – відома французька письменниця, драматург і кінорежисер. Народилася в Гіадіні під Сайгоном, в Індокитаї (тепер – В'єтнам), де її батьки займалися педагогічною діяльністю. Навчалася в Сайгоні. 1931 року разом із сім'єю повернулася до Франції. Студіювала у Сорбонні математику, згодом – право і політологію. Під час Другої світової війни брала участь у русі Опору. Перший роман написала 1943 року. Далі були: «Моряк із Гібралтару» (1952), «Moderato Cantabile» (1958), «Смертельна хвороба» (1982), книга мемуарів «Біль» (1986) та ін. За майже автобіографічну повість «Коханець» (1984) Маргеріт Дюрас отримала Гонкурівську премію. 1992 року Жан-Жак Анно зняв знаменитий однойменний фільм, що був удостоєний кількох престижних кінопремій.

Головна тема творчості Маргеріт Дюрас – бунт проти бляклого буденного життя. Деяким її творам притаманний сильний елемент еротизму («Смертельна хвороба», «Коханець»). У кіно Дюрас почала працювати як автор сценаріїв до фільмів за своїми ж романами. Найвідоміший її твір – сценарій уже класичної мелодрами Алена Рене «Гіросіма, любов моя» (1959). Окрім того, вона як режисер поставила декілька непростих для сприйняття фільмів, що викликали значний інтерес критики і цілу низку мистецтвознавчих коментарів: («Наталі Гранж'є» (1972), «Агата і безупинне читання», «Людина з Атлантики» (1981) та інші. Померла М. Дюрас у Парижі.

Повість «Коханець» перекладено і видано у понад сорока країнах світу.